

T E R R A
Westerwolda

Tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde

Hans ter Heijden

“Ik was onder de indruk van de enorme ruimte en de immense luchten in Groningen”

pagina 18

De familie Trenning
p.18

De Onstwedder Tie
p.12

De bouwhistorie van Klooster Ter Apel p.24

Dit tijdschrift is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde

Jaargang 10, nummer 3, winter 2021-2022

prijs: € 4,95

Colofon

Terra Westerwolda is het tijdschrift voor de geschiedenis van Westerwolde. Het is een uitgave van de Historische Vereniging Westerwolde (HVW), mede mogelijk gemaakt door het MOW | Museum Westerwolde in Bellingwolde. Terra Westerwolda verschijnt drie keer per jaar.

Redactie

Tjarko van Dijk
Lieuwe Jongema
Lizanne Trenning
Obby Veenstra (namens het MOW)
Geert Volders (hoofdredactie)
Erik Wubs (eindredactie)

Vaste medewerkers

André Dümmer (fotografie)
Geert Schreuder (illustraties)

Vormgeving

Janty Heeres, JantyDesign, Rhederveld

Drukwerk en distributie

Wubbe Alvering, Vlagtwedde

Terra Westerwolda en HVW op internet

www.verenigingwesterwolde.nl

Contact met de redactie

Reacties en ideeën voor artikelen zijn welkom bij Geert Volders, telefoon: 06 - 46 54 25 40, e-mail: geert.volders@gmail.com

Lid-abonnee worden?

Zie pagina 35. Terra Westerwolda is voor € 4,95 ook verkrijgbaar bij diverse (boek-) winkels.

Niets uit deze uitgave mag op enigerlei wijze worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de redactie.

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen nog zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de redactie wenden.

Bestuur HVW

Jochem Abbes (voorzitter)
Marten Fokkens (webmaster)
Jan Huizing
Kineke Kuper-Dijkmeijer (secretaris)
Freerk Mol (penningmeester)
Harm Prenger
Geert Volders
Ruut Wegman

Secretariaat HVW

Kineke Kuper-Dijkmeijer,
telefoon: 0599 - 31 35 29, e-mail:
secretaris-HVW@kpnmail.nl

Jaargang 10, nr. 3, november 2021

Van de redactie

Historie, nostalgie en tragiek

De winterperiode is aangebroken. Waar we vorig jaar kerst, oudejaarsdag, nieuwjaarsdag, maar ook de daarop volgende maanden in lockdown moesten doorbrengen, kunnen we deze feestdagen dit jaar hopelijk weer samen vieren. Vaak brengen feestdagen warme, nostalgische gevoelens met zich mee. Men denkt terug aan een lang vervlogen jeugd en soms probeert men deze gevoelens opnieuw te beleven. Hoe zit dat nu met historie en nostalgie? Obby Veenstra neemt u in dit nieuwe nummer mee naar het thema nostalgie. Tjarko van Dijk sprak met onze oud-redacteur Hans ter Heijden die nog steeds met warme gevoelens terugdenkt aan zijn tijd in Westerwolde. Het zijn echter niet altijd prettige herinneringen die we opslaan. Ook in dit nummer leest u verhalen met een stevige dosis tragiek. Waarom juist deze verhalen? Veelal omdat juist deze gebeurtenissen sporen achter lieten in de vorm van administratie: over een mislukt kanaalplan, tragische sterfgevallen of opmerkelijke carrières. U leest het in deze nieuwe Terra Westerwolda.

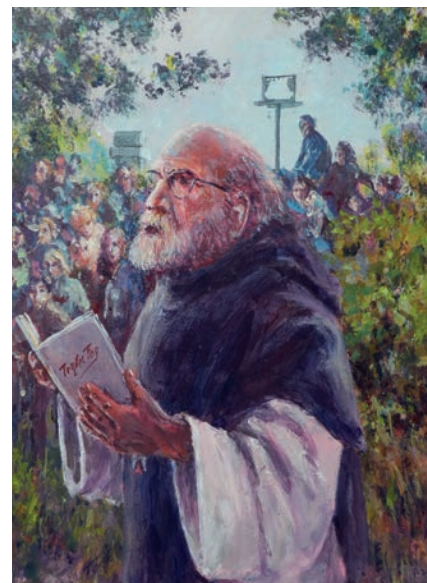
Internationaal bereik

In het vorige nummer stonden verschillende verhalen over ingezetenen van onze landstreek met familiebanden buiten Westerwolde. Enkele weken na het verschijnen van ons verenigingsblad kwam er een reactie uit Israël op het artikel van Wout van Bekkum over de families Sachs en Frank in Westerwolde. Het artikel wordt binnenkort nogmaals gepubliceerd in een magazine voor Nederlanders in Israël. Ook kwam er een reactie uit Amsterdam. Een nazaat van de in Oudeschans begraven Ridder Militaire Willemsorde Filippus de Korte bleek nog veel meer te weten over zijn oudvader. Een verslaggever van Omroep Zeeland was op vakantie in Westerwolde en las het verhaal in het vorige nummer van Terra Westerwolda. De journalist raakte gefascineerd door de in Zeeland geboren militair en maakte er een reportage over. Zo belandde de inhoud van ons tijdschrift in Zeeland, Amsterdam en Israël!

Geert Volders

Museum Klooster Ter Apel
pagina 4

Cover

Hans ter Heijden speelde de rol van kruisheer in de educatieve film *Domus Novae Lucis*, die Museum Klooster Ter Apel onlangs liet maken. Als zodanig beeldt kunstenaar Geert Schreuder hem op dit schilderij af, met als decor het Theater van de Natuur in Sellingeren. Zie: p. 18.

Het volgende nummer
van Terra Westerwolda
verschijnt in maart 2022

Inhoudsopgave

Vaste rubrieken

- 4 Column: voorstelling van het verleden
- 5 Het portret van... Harm Bruining en Klaassien Jansen en hun dochter Jantina Klaassina Bruining
- 6 Het MOW: Het tuinpad van mijn vader, over ons verlangen naar vroeger
- 18 Interview: afscheid van Hans ter Heijden, een veelzijdige en zorgvuldige hoofdredacteur
- 24 Historische Kring Ter Apel: de bouwhistorie van Klooster Ter Apel
- 34 Verhalen van lief en leed op de begraafplaatsen in Westerwolde: een droevig mijnongeluk
- 35 Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolde
- 36 Historische Actualiteiten

Artikelen

- 12 De Onstwedder Tie: verklaring van een toponiem
- 14 Een teken van liefde: hoe Alke Boels, Wupke Boels werd
- 16 Fietsroute Maand van de Groninger Geschiedenis: werken aan de grens
- 26 Van boeren tot bankiers: Trenning in Laude, 1480-1913
- 30 Van Bellingwolde naar Rhede: het scheepvaartkanaal van 1587

Werken aan de grens
Fietsroute Maand van de Groninger Geschiedenis
pagina 16

Voorstelling van het verleden

door Erik Wubs

Ontelbare keren liep ik de enclave van Museum Klooster Ter Apel op. Het beeld is prachtig: een eeuwenoud gebouw, midden in het bos. Vaak ging ik vervolgens het museum binnen. Wat volgt, is een aanraking met eeuwenoude kloostergeschiedenis. Veel is bewaard, maar veel is er ook niet meer.

Musea zoeken naar manieren om bezoekers een unieke ervaring te geven. Museum Klooster Ter Apel koos ervoor met behulp van virtual reality (vr) bezoekers binnen en buiten het gebouw een extra ervaring aan te bieden om zich een voorstelling te maken van het verleden. Een simulatie via de computer brengt bezoekers in aanraking met een nabootsing van Ter Apel in het begin van de zestiende eeuw.

Het vr-aanbod van Museum Klooster Ter Apel bestaat uit verschillende onderdelen. Er is een film opgenomen, waarin twee kinderen in het fictieve zestiende-eeuwse Ter Apel terecht komen en verschillende fictieve ontmoetingen hebben met mensen uit die tijd. Op vier plekken in het museum kunnen bezoekers met behulp van een vr-bril naar fictieve verhalen en een fictief gesprek uit de zestiende eeuw luisteren, en een game spelen om hun kennis te testen.

Op zolder kijk je via een virtueel venster naar een voorstelling van de zestiende-eeuwse kloosterenclave buiten. Voor een andere blik op deze nabootsing, kan met behulp van een augmented reality-app voor de smartphone of tablet een wandeling over de kloosterenclave gemaakt worden en op bepaalde punten via de smartphone of tablet 'in de verleden werkelijkheid worden gekeken'.

QR-code van Museum Klooster Ter Apel die naar een deel van het vr-aanbod leidt, onder andere de augmented reality-app om met je smartphone of tablet een wandeling over de kloosterenclave te maken.

Deze onderdelen samen vormen een behoorlijk verdiepende ervaring voor de bezoeker van Museum Klooster Ter Apel. Als historicus weet ik dat de ervaring die mij wordt geboden niet de verleden werkelijkheid is, slechts een benadering, maar dat is ook niet het doel van deze vr-ervaring. Ik kom in aanraking met een virtuele nabootsing van het verleden, teneinde naast mijn eigen voorstellingsvermogen de eeuwenoude kloostergeschiedenis te benaderen.

De augmented reality-app in actie.
Foto: Museum Klooster Ter Apel.

Het portret van...

Harm Bruining en Klaassien Jansen en hun dochter Jantina Klaassina Bruining

door Harm Kuper

Fotograaf onbekend, ca. 1910.

Harm Bruining, geb. Ellersinghuizen 26-04-1864, landbouwer, ovl. Renneborg 29-03-1940, zoon van Hilvert Bruining (1799-1870) en Jantje Kuper (1834-1898), gehuwd te Sellingen 28-06-1902 met **Klaassien Jansen**, geb. Vriescheloo 28-11-1872, ovl. Renneborg 19-06-1959, dochter van Jan Helmers Jansen (1831-1900) en Klaaske Visscher (1834-1904).

Jantina Klaassina Bruining is geboren in het huis van haar oom Jan Jansen in Vlagtwedder Veldhuis. Op dat moment was moeder Klaassien Jansen ongehuwd en zonder beroep. In de huwelijksakte van Harm Bruining en Klaassien Jansen is vermeld dat de dochter van Klaassien werd erkend. Jantina bleef het enige kind van Harm en Klaassien Bruining.

1. **Jantina Klaassina Bruining**, geb. Vlagtwedder Veldhuis 01-02-1898, ovl. Vlagtwedde 23-10-1981, gehuwd te Sellingen 30-09-1916 met Klaas Palmer (1894-1973).

Het tuinpad van mijn vader

Over ons verlangen naar vroeger

door Obby Veenstra

Foto: het MOW, www.hetmow.nl

In één keer waren ze er: retro kapperszaken met bijbehorende kapsels, speciaal bedoeld voor de modieuze man van nu. Hipsters met puntgaaf haar en een even verzorgde baard. De ouderwetse barbier maakte in het laatste decennium een comeback. De inrichting lijkt sterk op de oude kapperszaak in de collectie van het MOW (al lijken ze ook veel beeldtaal te ontleen aan Amerikaanse *barbershops*). Veel bruin hout, klapscheermessen en ambachtelijke belettering. Waar komt dit verlangen naar vroeger vandaan? Ter voorbereiding op de tentoonstelling *De grote nostalgie show*, in 2022 in het MOW te zien, verkent dit essay de betekenissen van nostalgie.

Foto: Nubia Navarro.

Foto: het MOW, www.hetmow.nl

Nu vroeger hip is

In een wereld die steeds meer op elkaar gaat lijken, zoeken mensen authentieke ervaringen. Het verleden is daarbij een dankbare bron. Vergeten groentes, foodtrucks in klassieke busjes en gehaakte kleding zijn in. De elpees die muzikliefhebbers eind vorige eeuw nog volop bij het grof vuil zetten, want er was die superieure cd, zijn nu als vinyl onbetaalbaar. Zelfs het woord tweedehands kreeg een herwaardering met de term *vintage*, wat letterlijk wijnjaar betekent.

Nostalgie is haast een modern verdienmodel. We vullen onze huizen met retromeubelen en kopen (nieuwe!) oranje pedaalemmers met paarse bloemetjes, onder de naam *new icons*. Politici verwijzen naar 'een tijd van touwtjes uit de brievenbus' of hebben het over een terugkeer naar het Nederland van weleer.

Nostalgie is in, om niet te zeggen hip. Maar wat is nostalgie eigenlijk? Wat betekent het dat we terugverlangen naar een tijd die nooit meer terugkomt? Wat doet dat met ons? Hoe bepaalt het onze omgang met ons verleden én met onze toekomst? Is nostalgie bovendien altijd hetzelfde of verandert het door de tijd?

Ach, die goede, oude tijd

“Wat leefden ze eenvoudig toen
In simp'le huizen tussen groen
Met boerenbloemen en een heg
Maar blijkbaar leefden ze verkeerd
Het dorp is gemoderniseerd
En nou zijn ze op de goeie weg”

Bron: *Het Dorp*, gezongen door Wim Sonneveld, tekst Friso Wiegiersma, onder de naam Hugo Verhage (18 mei 1974).

Het MOW is van origine sterk verbonden met nostalgie. Het ontstond in een tijd dat mensen het platteland uit hun jeugd ingrijpend zagen veranderen. Door oude spullen te bewaren en te tonen, wilden de oprichters van het museum iets van een verglijdende tijd behouden. Niets geeft dit nostalgische gevoel zo goed weer als het lied *Het dorp*, gezongen door Wim Sonneveld, ook wel bekend als *Langs het tuinpad van mijn vader*. Het lied kwam in 1974 uit, één jaar na de oprichting van Streekmuseum de Oude Wolden.

Sonneveld bezingt de goede oude tijd, schetst enkele oude dorpsaferelen en rept van de oprukkende modernisering. Ondersteunt door weemoedige muziek, lopen de zinnen over van sentiment. Het land van je jeugd komt nooit meer terug. Het enige wat rest, is een ansichtkaart en wat herinneringen. Kunstenaar en schrijver Friso Wiegiersma schreef de tekst al in 1965, op de melodie van *La montagne* van Jean Ferrat. Het lied gaat over Wiegiersma's geboortedorp Deurne in het noorden van Brabant. (Leuk detail: In 2008 kreeg het pad langs zijn ouderlijk huis formeel de naam *Het tuinpad van mijn vader*.)

Wim Sonneveld op het Grand Gala du Disque in 1968: Jac. De Nijs, collectie Nationaal Archief.

Het lied kwam vlak na de dood van Sonneveld uit. Hoewel het toen geen erg grote hit werd, bleef het jaar in jaar uit bekend en scoorde het bijvoorbeeld hoog op hitlijsten als *De beste Nederlandse liedjes allertijden*. Verschillende artiesten coverden het nummer. Het lied verankerde zich zo in het Nederlandse collectieve geheugen. Tenminste, vooralsnog. Het dorp dat Sonneveld bezong, kunnen de meeste volwassenen zich al nauwelijks meer voorstellen, laat staan jongeren. Wie herinnert zich nog persoonlijk het ratelen van karren op keien of een werkende dorpspomp? De naar beatmuziek luisterende jeugd is inmiddels zelf 'oudere jongere' en heeft andere nostalgische herinneringen, aan brommers bijvoorbeeld. En, een veertiger van nu krijgt misschien wel nostalgische gevoelens bij het luisteren naar een stampende housebeat.

Bitterzoet

Wat mensen als nostalgisch ervaren, verandert zo in de loop der tijd en verschilt ook van persoon tot persoon. Toch is het gevoel hetzelfde: een bitterzoet verlangen. Je verlangt naar een dierbaar verleden waar je nooit meer terug zult keren, want 'die tijd is voorgoed voorbij'. Nostalgie betekent zo in zichzelf een gemis. Dat lees je terug in het woord zelf. Nostalgie is een samentrekking van de Latijnse woorden *nostos* en *algos*, terugkeer en pijn. →

De Zwitserse medicus Johannes Hofer (1669-1752) muntte de term nostalgie in zijn proefschrift over heimwee bij huursoldaten in 1688. Hij constateerde dat sommige soldaten ernstige lichamelijke klachten kregen omdat zij 'ziekelijk' naar thuis verlangden. Nostalgie was zo iets waarvoor je moest waken, en in een leger huurlingen zelfs tegen op moest treden.

Lange tijd had nostalgie deze negatieve klank. Nostalgie zou je niet alleen droevig maken, maar kon mensen zelfs tot zelfmoord bewegen. Nostalgie was in eerste instantie een medisch begrip en bovendien sterk verbonden met heimwee. Zo vind je de term ook voor het eerst terug in Nederland in 1824. Pas in de loop van de negentiende eeuw kreeg het de betekenis van het zwelgen in of romantiseren van het verleden.

De ontdekking van de geschiedenis

Dit gegeven staat niet op zichzelf. Zoals historisch letterkundige Marita Mathijssen laat zien in haar boek *Historiezucht*, neemt de belangstelling voor geschiedenis in het Nederland van de negentiende eeuw *epidemische* (haar term) vormen aan, niet alleen onder geleerden, maar ook onder gewone mensen. Technische ontwikkelingen in drukkerijen, de zich ontwikkelende natiestaat en de Romantiek spelen hier elk een samenhangende rol.

Als nieuw koninkrijk (1815) en opnieuw na de breuk met het latere België (1830) zocht Nederland naar legitimatie en onderlinge binding in het verleden. De excessen van de Franse Revolutie temperden bovendien het vertrouwen in de universele rede, het Verlichtingsideaal bij uitstek. Juist gevoel, herkomst en authenticiteit

kregen nu aandacht. Schrijvers, kunstenaars en anderen brachten deze romantische stroming tot grote hoogten. In het kielzog van deze ontwikkelingen volgde een groter geschiedbesef. (Sluit overigens niet uit dat Verlichtingdenkers graag teruggrepen op het (antieke) verleden. Het ontwikkelen van centrale archieven, monumenten en musea was ook al onder Napoleon begonnen.)

Interessant aan Mathijssens these is dat algemeen historisch besef volgens haar dus niet vanzelfsprekend of tijdloos is, maar groeide in een reactie op omwentelingen, modernisering en nationalisering. Door een (mee)groeïende infrastructuur van archieven, onderwijs, bibliotheken en musea werd historisch besef in Nederland gemeengoed. Dat bijvoorbeeld iedereen nu nog de Nachtwacht van Rembrandt uit 1642 kent, is een verdienste van de negentiende eeuw.

Tegen deze achtergrond is het niet verwonderlijk dat de term *nostalgie* ontwikkelde van een ziektebeeld naar een bitterzoete verpozing en van een verlangen naar een plek naar een verlangen naar vroeger.

Prettige nostalgie

Tegenwoordig komt er steeds meer aandacht voor de positieve kanten van nostalgie. Brengt rooskleurig herinneren mensen niet ook goede dingen?

Zo kan het herinneren van een prettige gebeurtenis uit je verleden je ook nu nog een fijn gevoel geven, wanneer je terugdenkt aan die op het nippertje gewonnen voetbalwedstrijd op je elfde bijvoorbeeld of toen je voor het eerst je kind in je armen hield. Nostalgie bevordert

Foto: Elijah o'Donnell.

Foto: het MOW,
www.hetmow.nl

zo je geluk. Het herinneren van fijne ervaringen of successen uit het verleden kan je vertrouwen in de toekomst doen groeien. Het kwam vroeger goed en zal ook nu wel weer goedkomen. Nostalgie draagt zo bij aan optimisme. Je kijkt met meer vertrouwen naar de toekomst. Bovendien draagt het koesteren van je verleden bij aan je zelfvertrouwen. Het voedt je eigen identiteit, wie je denkt te zijn op een bepaald moment. Juist door positieve dingen te herinneren, componeer je een sterk verhaal over jezelf.

Nostalgie is hierbij heel persoonlijk, maar kun je ook delen, met generatiegenoten bijvoorbeeld. Op het niveau van de samenleving zorgt een gedeelde beleving van het verleden voor een 'wij-gevoel', voor verbinding. In onzekere tijden of tijden met veel verandering zorgt nostalgie zo voor verankering.

Een vluchtig fenomeen

Nostalgie bindt zo op een losse manier verleden, heden en toekomst. Het vormt mede hoe we nu tegen ons verleden aankijken, toont wat we nu belangrijk vinden én wat we verwachten van de toekomst.

Nostalgie is nooit zonder emotie. Het is een band met het verleden die we eerder voelen dan denken. Soms is het een onmiddellijk gevoel, zeker wanneer een liedje of een geur ons plotsklaps naar ons verleden transporteert. Je ruikt chloor en staat in één keer weer op die hoge duikplank. Je hoort Cuby and the Blizzards en je bent gelijk weer even zestien.

Als gevoel houdt nostalgie niet altijd rekening met feitelijkheden. Waar het vak geschiedenis, als een soort

wetenschappelijk herinneren, worstelt met tegenstrijdige feiten, complexe interpretaties, meerstemmige visies en staat op grondig onderzoek, is nostalgie veel vluchtiger. Als gedroomd verleden ontsnapt het soms zelfs aan logica. Hierbij zijn we geneigd om het verleden te romantiseren. Vroeger was domweg beter, het tuinpad van mijn vader lag er altijd prachtig bij.

Dit maakt dat we bepaalde dingen herinneren, terwijl we andere liever vergeten en zelfs hoe/in welke termen we het verleden bekijken. Het bepaalt wat we bewaren en wat we zien als kenmerkend voor vroeger. Hoe we, met andere woorden, ons verhaal over ons verleden componeren. Zo herinneren we ons de jaren vijftig van de vorige eeuw graag als de tijd van 'het touwtje uit de voordeur' en vergeten we graag de vaak pijnlijke standsverschillen of soms schrijnende persoonlijke onvrijheden van die tijd. Van het ooit gedempte slootje vergeet je gemakkelijk dat die vroeger zo kon stinken.

Het rafelrandje van nostalgie

Onze verbeelding van het verleden is hierbij gevoelig voor manipulatie. Nostalgie kan een eigen leven gaan leiden. Wat we nu belangrijk vinden, projecteren wij op een fictief verleden. Dit kan positief uitpakken, bijvoorbeeld wanneer we ons een samenleving voorstellen waar het veilig genoeg is om je voordeur open te laten met een touwtje. Het wordt lastiger wanneer we ons een nationaal verleden voorstellen waarin Nederland 'nog vrij was van vreemde smetten'. Een soort oer-Nederland waarin iedereen dezelfde afkomst kende en geschiedenis deelde. Een werkelijkheid die in onze geschiedenis niet voor kwam, nog even los van het gegeven dat de Nederlanden zich pas tot natie →

ontwikkelde na 1800, voor een deel onder Franse invloed. Als je maar lang genoeg in de geschiedenis teruggaat, stamt uiteindelijk niemand van ons uit het gebied dat wij nu Nederland noemen.

Ook het terugverlangen naar een overzichtelijke of eenvoudige wereld waar mensen nog hun plek kenden of bijvoorbeeld LGBTQ *nog* een willekeurige reeks letters was, is vooral een prettig nostalgisch gevoel voor degenen die bovenaan de maatschappelijke ladder staan of voor wie een letter geen zelf(h)erkenning betekent. Wat wij voelen dat ons historisch bindt als samenleving, kan zich verenigen in een bevestiging van bestaande of historische ongelijkheden of in een wij-zij gevoel, waarbij zij er niet bij horen.

Überhaupt kun je je afvragen of 'wat leefden ze eenvoudig toen' wel opgaat voor een verleden waarin bittere armoede mensen tot creatieve overlevingsstrategieën dwong. Er is weinig eenvoudig of romantisch aan het leven in een plaggenhut. Dat stel je je vooral zo voor vanuit de comfortabele ervaring van je moderne woning. Als historicus zegt dit terugverlangen naar een eenvoudige wereld vooral iets over een hedendaagse behoefte, eerder dan over het daadwerkelijke verleden.

Cultuurhistoricus Olivier Rieter typeert nostalgie in zijn proefschrift *Het patina van de tijd* als een compensatiestrategie voor het complexe moderne leven: "In tijden van (ervaren) verjactiging, digitalisering en globalisering zoeken mensen in het verleden veiligheid, 'heelheid' en schoonheid die het heden niet zou bieden" (pagina 18). Mensen vinden volgens hem zo houvast, komen tot rust. Nostalgie is zo niet zozeer een tegenhanger op moderniteit, maar eerder een uitvloeisel ervan.

Al met al is nostalgie zo een fenomeen met dubbele bodems. Het kan zowel verbreederen als buitensluiten, blij als verdrietig maken, het kan je vasthouden in een beter gedacht verleden of juist hoopvol maken voor de toekomst. Nostalgie is zo tegelijkertijd een prettig herinneren als iets om vraagtekens bij te zetten. Maar, juist door vragen te stellen, kunnen we onze nostalgische gevoelens open houden en het bij prettig terugblikken houden. En, dat biedt weer hoop voor de toekomst! ■

Geraadpleegde literatuur en webpagina's

[nl.wikipedia.org/wiki/Het_dorp_\(lied\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Het_dorp_(lied))

nl.wikipedia.org/wiki/Nostalgie

historiek.net/nostalgie-herkomst-betekenis/110564/

nl.in-mind.org/article/de-negatieve-kant-van-nostalgie-verlangen-naar-het-land-van-vroeger-roept-wij-zij-denken-op

Elleke Bal, 'Terugverlangen naar een toekomst', *Trouw* (31 december 2016), online geraadpleegd.

Marita Mathijsen, *Historiezucht. De obsessie met het verleden in de negentiende eeuw* (Amsterdam 2013).

Olivier Rieter, *Het patina van de tijd, Vormen en functies van hedendaagse nostalgie en nostalgisering in Noord-Brabant* (Universiteit van Tilburg, 2018).

Marc Seijlhouwer, 'Nostalgie doet mensen de toekomst rooskleuriger inzien', *Volkskrant* (14 november 2013), online geraadpleegd.

Dit artikel wordt u aangeboden door het MOW, www.hetmow.nl

Foto: het MOW, www.hetmow.nl

De grote nostalgieshow

In de expositie *De grote nostalgie show* verkent het MOW de uiteenlopende kanten van nostalgie. Je kunt verschillende voorstellingen bekijken/beleven, die soms gaan over de werking van nostalgie en soms over de vraag wat nostalgie in verschillende tijden inhoudt. Dit loopt van 'het dorp van toen' en 'brommers kiekeken' tot 'de geur van gummetjes' en 'nostalgie met een rafelrandje'. De tentoonstelling prikkelt je eigen herinneringen en nodigt je uit om vragen te stellen over bijvoorbeeld de werking van ons geheugen en ons vermogen om verhalen over ons verleden vorm te geven.

Het MOW zet daarbij de eigen cultuurhistorische collectie op een speelse manier in. Een van de zalen exploreert de bijzondere band van het museum met nostalgie, met daarbij een ode aan de stijkkamers van weleer. En, zoals je van het MOW gewend bent, kun je ook zelf aangeven wat nostalgisch voor jou is.

Een van de vragen die aan bod komt, is die van de nieuwe nostalgie. Als we nu nostalgisch raken van een oude zwart-wit foto of een telefoon met draaischijf, waar worden we dan straks nostalgisch van? En, moet het museum hier in collectievorming rekening mee houden?

Foto: Koolshooters.

De Onstwedder Tie

Verklaring van een toponiem

door Fons van Wanroij

Op 12 september 2020 kreeg de gerestaureerde boerderij aan de Dorpsstraat 1 in Onstwedde de naam 'Erve up ten Thije', verwijzend naar een oud toponiem.¹ Blijkens een archiefstuk uit 1475 moet aan het eind van de vijftiende eeuw in die boerderij een man met de naam Gerd Upnthie gewoond hebben.² Deze Gert beklagt zich in deze oude tekst over het gedrag van Egge Addinga die in de burcht van Wedde woont. In een archiefstuk van 1480 duikt de Onstwedder boer opnieuw op. Hij heet daar Ghert up ten Thye.

Kadastrale kaart van het dorp Onstwedde (detail), met centraal het 'Erve up ten Thije', ca. 1855. Collectie Groninger Archieven, tg. 817, inv.nr. 3295.194.

Het zijn de woorden *Thie* en *Thye* die me intrigeren. In een zestiende-eeuwse tekst uit 1571 vind ik de naam Johann uppen Tigge. Deze eigenerfde uit Onstwedde krijgt op 15 november 1575 een boete en wordt in de tekst Johann Boeles uppen Tigge genoemd. In eerdere stukken (uit 1572 en 1574) heet deze Johan Boelens overigens Johan uppen Tije.

Johan uppen Tije is de zoon van Boele uppen Tigge lees ik in een archiefstuk uit 1568 (over het betalen van hoenderbelasting). Twee jaar later (in 1570) wordt deze man Bole uppen Tigge genoemd en in andere stukken weer G(h)erth Boeles uppen Tigge.

Al deze hierboven genoemde benamingen, Tigge, Tije, Thye of Thie verwijzen naar de verzamelplaats van het kerspel Onstwedde.³ De benaming Tigge komt in Nedersaksen ook voor als variant van Thie, lees ik in de studie van Brednich.⁴ Al duikt de Tigge van Onstwedde pas in de zestiende-eeuwse archiefstukken op, toch

moet dat woord taalhistorisch gezien het oudste woord zijn. Immers in nogal wat woorden is de medeklinker tussen twee klinkers gesneuveld leert de historische taalwetenschap.⁵ Latijns *aqua* werd *ah(w)a*. Toen de medeklinker verdween 'ontstond' het woord *aa*, een woord dat nog steeds overal in het land (op diverse manieren gespeld) voorkomt. Hetzelfde gebeurde met *sehan* of *saihwan* waaruit *zien* ontstond toen de medeklinker verdween.

Zo verging het wellicht ook het oude woord *Tigge*. *Tigge* werd *Thije* en *Thie*. Zo kan het gaan. Door een artikel in het Dagblad van het Noorden over de gerestaureerde boerderij, kwam ik erachter dat niet alleen de stad Groningen, maar ook Onstwedde een oude verzamelplaats, een thie had.⁶ Voor Duitsland heeft Brednich de Ties zorgvuldig geïnventariseerd. Het zou interessant zijn als ook voor het oostelijk deel van Nederland die oude toponiemen in kaart gebracht zouden worden. ■

In opdracht van de huidige eigenaren, René en Gerda Nijenbrinks, maakte Geert Schreuder een schilderij van de 'Erve up ten Thije' rond het jaar 1580.

1) Zie ook: *Terra Westerwolda*, nr. 3 (2020) 35.

2) Ik gebruikte informatie (die mij in fotokopie werd toegezonden) uit C.J. Wegman en R.M.A. Wegman: *Westerwolders en hun Woningbezit van 1568 tot 1829. Deel 4. Het Kerspel Onstwedde. Deel I. Het dorp Onstwedde* (Wierden 1995).

3) Fons van Wanroij, 'De Groninger tie', *Stad & Lande*, nr. 4 (2015) 23-25.

4) R.W. Brednich, *Tie und Anger, Historische Dorfplätze in Niedersachsen, Thüringen, Hessen und Franken, Friedland* 2008 (Bremer Verlag).

5) Van Loey, *Schönfelds Historische grammatica van het Nederlands* (Zutphen 1959).

6) 'Verpauperde boerderij is herrezen', *Dagblad van het Noorden* (14 september 2020) 14.

Een teken van liefde

Hoe Alke Boels, Wupke Boels werd

In vroegere tijden kwam het regelmatig voor dat een huwelijk meer uit economische redenen, dan uit liefde gesloten werd. Met name onder de eigenerfden in Westerwolde was dit zeer gebruikelijk. Men had er immers alle belang bij om het erf in stand te houden en het liefst uit te breiden, indien mogelijk. Het was regel in die tijd dat het erf onverdeeld werd door gegeven aan de oudste zoon. De andere kinderen werden dan afgeboedeld, kregen een bepaald geldbedrag ter vergoeding. Op deze wijze werd de grond die bij het erf hoorde niet in allerlei kleine stukken verdeeld onder de kinderen. Was er geen zoon, maar wel een dochter, dan nam haar man de naam van het erf over en bleef het bezit toch bij één gezin. Dat er in die tijd gelukkig ook nog ware liefde bestond, blijkt wel uit het volgende verhaal.

door Gerda Nijenbrinks

Hindrik Freerks Boels trouwde op 15 maart 1856 met Wupke Detmers Meendering. Hindrik is de jongste zoon van Freerk Abels Boels en Alke Boelems Duns. Hij is geboren op 28 mei 1831 "in het huis geteekend nr. 94 te Onstwedde om vier uur 's middags". Dit huis stond bekend als erve Nannings en is in 1828 door vader Freerk gekocht van de erfgenamen van Freerk Aikes Nannings en stond ongeveer op de plek van het huidige adres Wessinghuizerweg 7 te Onstwedde. Wupke Detmers Meendering is geboren op 20 oktober 1853 te Laude als oudste dochter van Detmer Jans Meendering en Aike Harms Maarsing in het huis getekend nr. 46 in de gemeente Vlagtwedde. Dit huis stond bekend als erve Meems. Moeder Alke was getrouwd geweest met Luiken Hilverts Meems, maar deze was in 1830 te Laude overleden. Na haar tweede huwelijk met Detmer Jans Meendering woonden ze eerst nog in Laude en zijn later verhuisd naar het erve Meendering in Sellingen, huisnummer 1.

Naamswijziging

Na hun huwelijk bleven Hindrik en Wupke wonen in Laude. Op 5 januari 1857 werd hun eerste kind geboren, zoon Freerk om 3 uur in de ochtend. Vader Hindrik was landbouwer van beroep en deed dezelfde dag nog aangifte van de geboorte van hun eerste kind. De oudste zoon van Hindrik Freerks Boels en Wupke Meendering, zoon Freerk, is later burgemeester van Nieuwe Pekela geworden. Hij trouwde met Grietje Harding en overleed op 62-jarige leeftijd in Bloemendaal.

Drie jaar later, op 14 mei 1860, deed Hindrik opnieuw aangifte en dan van een dochter genaamd Alke. Zij is twee dagen eerder geboren op 12 mei om vier uur 's middags. Moeder Wupke had een zware bevalling achter de rug en wilde maar niet herstellen. Uiteindelijk leidde dit er toe dat ze overleed op 2 juli 1860, slechts vierentwintig jaar oud. Hindrik bleef gebroken achter en deed nog geen maand later een bijzonder verzoek aan de arrondissementsrechtbank te Winschoten:

“Geeft met den meesten eerbied te kennen: Hindrik Boels, landbouwer, wonende te Laude, gemeente Vlagtwedde; Dat hem op den twaalfden Mei 1860, uit zijn huwelijk met Wupke Meendring eene dochter is geboren, aan welke blijkens hierbij overgelegd geboortextract, de naam van Alke is gegeven. Dat de Suppliant eenen gevoeligen slag heeft geleden door het overlijden van zijne echtgenoot Wupke Meendering, op den 1sten July deze jaars 1860. Dat zijne liefde voor zijne overleden echtgenoot, en het verlangen zijner schoonouders, hem den wensch doen koesteren, om zijn voormeld kind voortaan den naam zijner echtgenoot te doen dragen en hetzelfde derhalve in plaats van Alke den naam van Wupke te geven.”

De officier van Justitie ging akkoord met dit ontroerende verzoek en gaf opdracht op 25 juli 1860 om de naam van Alke in de geboorteregisters te wijzigen in die van Wupke. Als dit geen blijk van ware liefde is!

Een derde Wupke

Hindrik hertrouwde uiteindelijk ruim een jaar later op 16 november 1861. Wederom met een Wupke, te weten Wupke Geerts Maarsing. Zij is de dochter van Geert Harms Maarsing en Alberdina Hindriks Hidding en is geboren op 21 maart 1840 in Ter Haar, gemeente Vlagtwedde. Uit dit huwelijk werden acht kinderen geboren, waarvan drie levenloos geboren zijn, eentje na vijftien dagen overleed en een dochter al na vijf jaar. Uiteindelijk werden er maar drie kinderen volwassen, triest als het is. Dochter Alke uit het tweede huwelijk van Hindrik Freerk Boels, trouwde met dominee Egge Buurma. In tijdschrift *Westerwolde*, jaargang 6 (1985), nummer 1 staat een uitgebreid artikel over deze predikant.

‘Dat de Suppliant eenen gevoeligen slag heeft geleden’

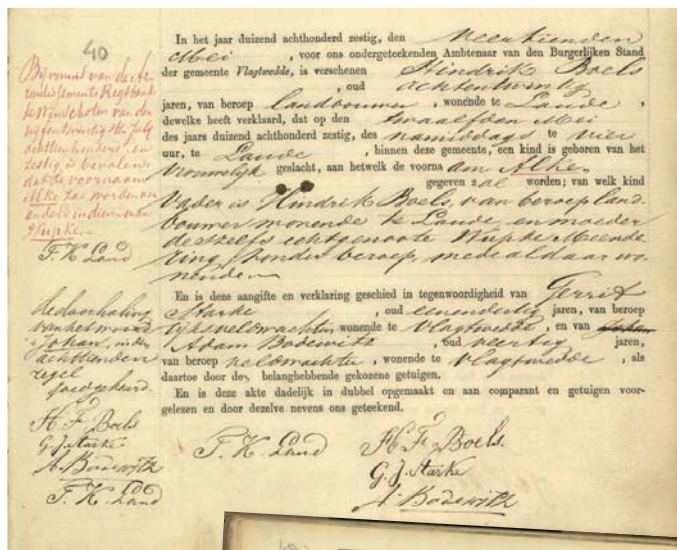
En Wupke Boels? Na haar naamswijziging verhuisde ze samen met haar vader, stiefmoeder en halfzusje naar Smeerling, waar in 1864 haar halfbroertje Geert geboren werd. Het gezin bleef in Smeerling wonen en ook de andere kinderen werden hier geboren. Veel geluk had Hindrik echter niet met ‘zijn Wupkes’: reeds in mei 1876 overleed ook zijn tweede vrouw Wupke en in juli 1877 overleed ook dochter Wupke, slechts zeventien jaar oud. ■

Bronnen

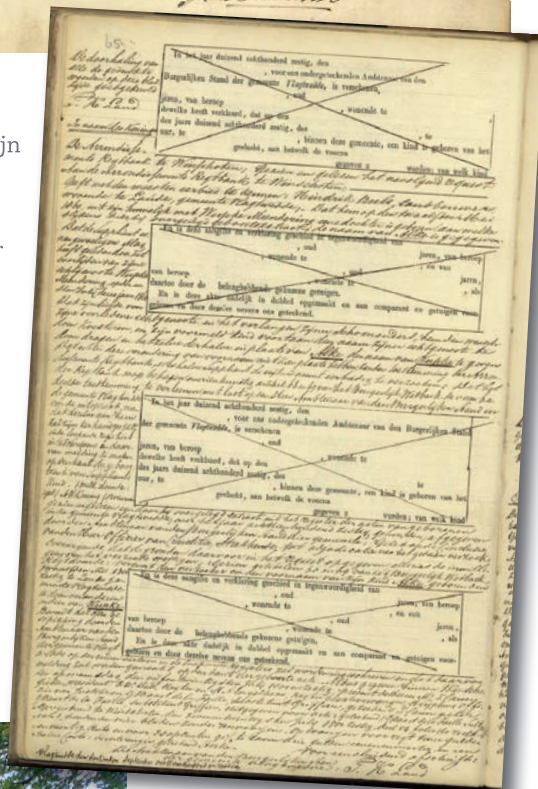
C.J. en R.M.A. Wegman, *Westerwolders en hun woningbezit*. Dl. 4. *Het dorp Onstwedde* (Wierden 1995).

J.W. Hiskes, *Westerwolde* (Den Haag 1984).

Genealogische data via www.allegroningers.nl

↑ Geboorteakte van Alke Boels met in de kantlijn de aantekening omtrent de naamswijziging. Collectie Groninger Archieven.

↑ De akte waarin te lezen is hoe Alke, Wupke werd. Collectie Groninger Archieven.

Smeerling 11, het erve Horlings II. De moeder van Wupke Geerts Maarsing heeft deze boerderij in 1871 laten bouwen voor haar dochter Wupke en Hindrik Freerks Boels. Foto: Geert Volders.

Werken aan de grens

Over verdedigingswerken en de veranderende werking van de grens

door Lieuwe Jongsma

Soms is een grens een lijn die je niet mag oversteken, verdedigd door soldaten en forten. Dan weer is de grens open en bewegen mensen zich vrij van de ene naar de andere kant. Tijdens deze fietstocht komt u langs locaties die het verhaal vertellen van de veranderende rol van de grens. Die veranderingen hadden ook steeds hun weerslag op het werk van mensen in de streek. De route voert grotendeels door het land dat van oudsher achter Westerwolde lag, in het Bourtangermoeras. Dit uitgestrekte veengebied vormde de natuurlijke oostgrens van dit gewest. Alleen via een smalle zandrug kon je

oversteken van Westfalen naar het Groningerland. Dit was dan ook de aangewezen plek om een belangrijk fort te bouwen dat tegenwoordig bekend staat als vesting Bourtange. Vooral in de zeventiende eeuw was dit Oost-Groningse gebied een aantal keer het toneel van veldslagen en optrekkende legers. Er was vooral werk voor militairen, vestingbouwkundigen en andere ingenieurs. En natuurlijk voor alle arbeiders die de ontwerpen van de ingenieurs uitvoerden. Met dammen en andere waterwerken werd het veen natgehouden, zodat het ondoordringbaar bleef. Toen het veen niet

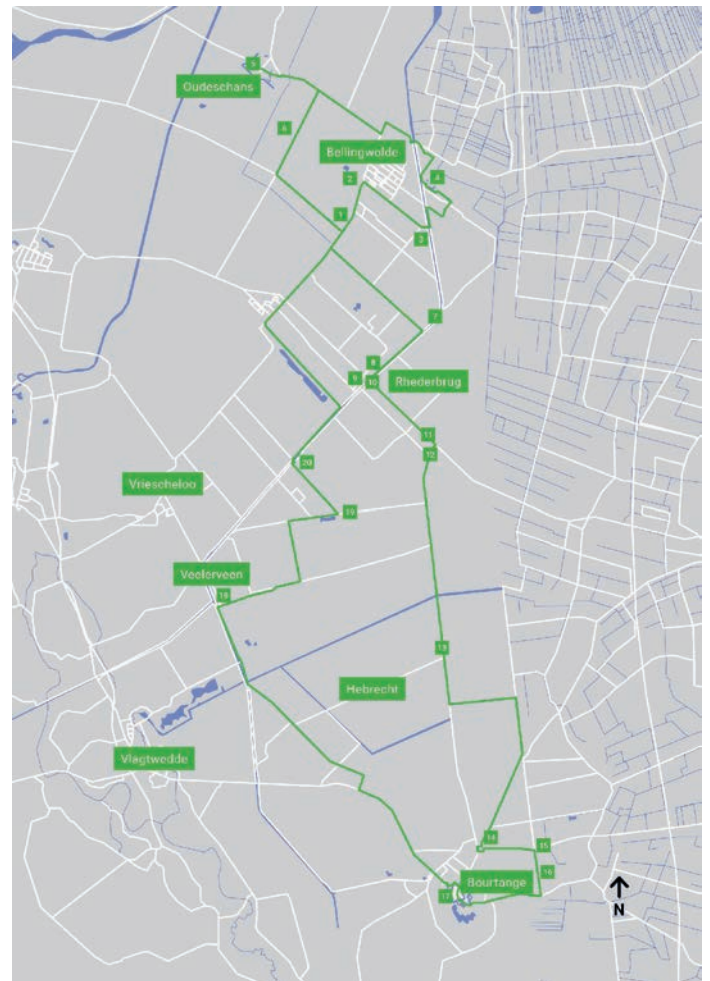
Trude Boltjes, Scheidingslaan, ca. 1970. Collectie Ina Suk.

meer nodig was om de vijand buiten te houden, werd het drooggelegd. Zo kon daar ook worden gewerkt. Eerst werd er turf gestoken. Later werd het veen ontgonnen en kwam de landbouw centraal te staan: op grote akkers, met aan de horizon Duitsland.

In het kader van de Maand van de Groninger Geschiedenis hebben de Groninger Archieven een boekje gemaakt met vijf fietsroutes. Ieder jaar heeft de Maand van de Geschiedenis een landelijk thema. Dit jaar is dat *Aan het Werk*. Alle fietsroutes draaien dan ook om werk en arbeid in onze provincie. Een van die routes loopt door het Westerwoldse grensgebied. Tijdens deze fietstocht komt u langs locaties die laten zien hoe werk rond de grens door de eeuwen heen is veranderd. De grens zelf speelde hier steeds een belangrijke rol in. Wanneer er oorlog dreigde werd de grens verdedigd en in vredetijd verdween de grens soms haast. Dat zorgt voor een afwisselende fietstocht: u komt onder andere langs vestingwerken en verdedigingslinies, uitgestrekte veenontginningen en kleine arbeiderswoningen. Ook het scheepvaartkanaal tussen Bellingwolde en Rhede, waarover u meer leest elders in deze editie van *Terra Westerwolda*, komt u onderweg tegen. Aan de Scheidingslaan bij Loosterveen komt u langs de ruïne van een arbeiderswoning. Hier woonde tot het begin van de jaren '70 Trude Boltjes, in de buurt bekend als Ol' Trude. Het huisje is na haar vertrek onbewoond gebleven en langzaam veranderd in een ruïne, die nu een markant punt in het landschap vormt. De foto van Trude voor haar huisje komt uit de collectie van één van haar nazaten, Ina Suk. Ook Waterschap Hunze & Aa's en de Archiefbewaargroep Rhederbrug en Omgeving hebben in beeld en woord een bijdrage geleverd aan deze route.

Rechts ziet u een kaartje van de fietsroute. Hij is ongeveer vijftig kilometer lang en u komt onderweg langs twintig locaties die in de gids besproken worden.

U kunt hem op een aantal plekken inkorten, als u onderweg besluit dat u dat toch wat te veel van het goede is. Het routeboekje *Aan het Werk* is (zolang de voorraad strekt) voor vijf euro te koop bij de Groninger Archieven en een aantal aangesloten musea. In Westerwolde is dat het MOW | Museum Westerwolde in Bellingwolde. Daarnaast is het verkrijgbaar bij Tourist info Westerwolde. ■

De Linie bij Abeltjeshuis, 2021.

Foto: André Dümmer.

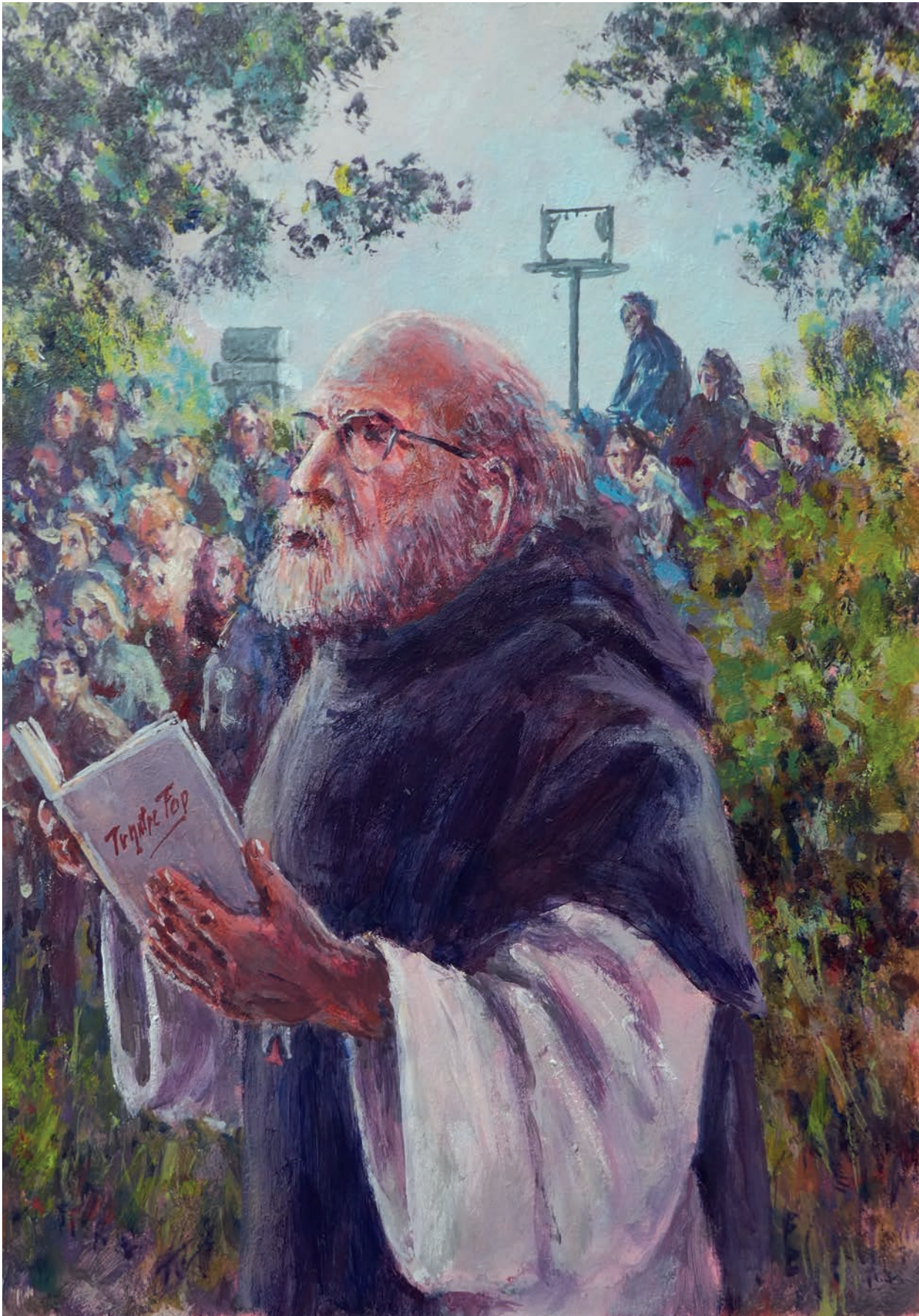
“Je moet op tijd nieuwe uitdagingen aangaan!”

Afscheid van **Hans ter Heijden**, een veelzijdige en zorgvuldige hoofdredacteur

Ruim twintig jaar woonde Hans ter Heijden in Westerwolde. Prachtige jaren vond hij het, maar de tijd was in alle opzichten rijp om iets nieuws te beginnen. Inmiddels woont hij op het Hogeland en heeft hij afscheid genomen als hoofdredacteur van *Terra Westerwolda*. In dit interview blikt Hans terug: niet alleen op de Westerwoldse jaren, maar ook op de tijd daarvoor.

door Tjarko van Dijk

Hans ter Heijden speelde de rol van kruisheer in de educatieve film *Domus Novae Lucis*, die Museum Klooster Ter Apel onlangs liet maken. Als zodanig beeldt kunstenaar Geert Schreuder hem op dit schilderij af, met als decor het Theater van de Natuur in Sellingeren, waar Ter Heijden als docent een aantal jaren culturele projecten voor leerlingen van de RSG Ter Apel en het Ubbo Emmius Stadskanaal organiseerde. 'Trijntje Pop' was een pseudoniem van dichter Kees Stip, wiens gedicht *Waterlandschap* op de eerste trede van de dichtersstrap is gebeiteld. Over de Westerwoldse jaren van de dichter schreef Hans ter Heijden het boekje *Ter Apel zien en dan sterven*.

→

Foto van het gezin Ter Heijden, september 1955. Hans (rechts) met zijn ouders, zus Tineke en broertje Gertjan in Utrecht.

Op het lyceum in Veenendaal regisseerde Hans ter Heijden het schooltoneel. Tijdens de opvoering van een middeleeuwse klucht in De Hoffbuurt in Wijk bij Duurstede speelde hij zelf ook mee.

Op een zonnige middag in mei, een bijzonderheid in de natte meimaand van dit jaar, ontmoetten Hans ter Heijden en ik elkaar in Bellingwolde. Aanleiding is het vertrek van Hans als hoofd- en eindredacteur van *Terra Westerwolda* vanwege zijn verhuizing naar Kloosterburen. Meer dan vijf jaar heeft Hans als hoofd- en eindredacteur een belangrijke bijdrage geleverd aan de vorm en inhoud van het blad van de Historische Vereniging Westerwolde.

Jeugd in Utrecht

Hans, je hebt lang in Westerwolde gewoond, maar je wieg heeft er niet gestaan. Dus mijn eerste vraag is: waar en wanneer ben je geboren?

“Ik ben geboren op 3 maart 1949. Mijn ouders woonden in Utrecht, maar aangezien de bevalling plaatsvond in het Homeopathisch Ziekenhuis in Oudenrijn, vermeldt de burgerlijke stand deze voormalige gemeente als geboorteplaats. Maar ik ben opgegroeid in Utrecht.”

Wat was het voor een gezin waarin je opgroeide?

“Ik kom uit een echte spoorfamilie. Mijn vader was ambtenaar bij de Nederlandse Spoorwegen. Zijn vader en grootvader werkten daar ook al bij. Hij was een van de eersten in zijn familie die verder mocht leren. Hij had de hbs gedaan en is later voor zijn werk vervoerswetenschappen gaan studeren. Mijn moeder kwam van de Veluwe, uit Elspeet, waar haar vader veldwachter was. Zo een die ook achter de stropers aan zat. Dat was voor ons kleinkinderen een machtig interessante opa. Toen de familie naar Utrecht verhuisde, ging mijn moeder in een psychiatrisch ziekenhuis werken. Via de kerk ontmoette zij mijn vader.

Ik ben de middelste van drie kinderen. Boven mij was er een zus, die helaas al is overleden, en onder mij een jongere broer die inmiddels 68 is. Mijn ouders vonden muzikale vorming voor de kinderen heel belangrijk. Toen mijn zus en ik piano wilden leren spelen, zorgden ze dat er een piano in huis kwam, ook al moesten ze daar een lening voor afsluiten. Zo kwam er voor mijn broertje ook een viool.”

Heb jij in Utrecht op de lagere school gezeten?

“Ja en ook op de middelbare school.”

Hoe kijk je daarop terug?

“Ik bewaar goede herinneringen aan mijn schooltijd, al tobde ik in die jaren nogal met mijn gezondheid. Ik had veel last van een niet goed werkende schildklier. Om die reden werd mij ook geadviseerd om niet meteen naar de hbs te gaan, maar eerst naar de mulo.”

Wat waren jouw plannen voor na de middelbare school?

“Dat wist ik niet zo goed. Ik heb een tijd lang willen varen. Ik wilde naar de zeevaartschool: stuurman worden op de grote vaart! Maar in die tijd mocht je dan geen bril dragen en die had ik wel. Dus dat feest ging niet door. Mijn vader heeft toen nog een gesprek geregeld met een kapitein die bij ons in de buurt woonde en die vertelde mij, dat ik wel marconist zou kunnen worden. Maar dat leek mij niks. In die tijd kwam ik ook af en toe bij een oom van mij die onderwijzer was op een kleine school in Hall bij Zutphen en toen dacht ik: dat is misschien iets voor mij.”

Hoe oud was je toen?

“Ik moet toen ongeveer vijftien jaar oud geweest zijn.”

Studie

Dus toen zat je nog op de mulo. Hoe is dat toen verder gegaan?

“Na de mulo stond ik voor de vraag of ik nog naar de hbs zou gaan. Maar je kwam dan in de vierde klas van de hbs en dat vond ik een beetje een achteruitgang. In 1966 ben ik dus begonnen op de hervormde Jan van Nassau kweekschool in Utrecht in de eerste (algemeen vormende) leerkring. Ik vond het leuk en het ging heel goed. Daarna volgde het beroepsvormende deel in de tweede en de derde leerkring. Daar kreeg ik didactiek, pedagogiek en psychologie en ik vond dat razend interessant. Je ging in die fase ook ‘kweken’: stage lopen. Dat deed je in het basisonderwijs, maar ook op bijzondere scholen, zoals een dovenscholen of een school voor blinden en slechtzienden.

Toen ik de hoofdakte deed, de derde leerkring, liep ik stage op een mavo. Met de hoofdakte kreeg je ook derdegraads bevoegdheden voor vakken zoals Nederlands en in mijn geval ook voor geschiedenis, omdat ik dat als keuzevak deed. Ik merkte tijdens die stages dat ik het eigenlijk veel leuker vond om les te geven op een middelbare school dan op een basisschool.”

Voor de klas

Tegen het einde van de opleiding, nog voordat ik met solliciteren was begonnen, werd ik gebeld door de directeur van de kweekschool (die inmiddels Pedagogische Academie werd genoemd) of ik er wat voor voelde om leraar Nederlands en geschiedenis te worden op het Wilhelmina College te Culemborg. Hij was door de rector van die school benaderd. Ik wilde dat wel en zo ging ik op sollicitatiegesprek bij die rector. Ik werd aangenomen en kreeg van hem - omdat het voor mij allemaal nieuw was - lachend het advies om tenminste één bladzijde voor te blijven op mijn leerlingen. Zo werd ik op mijn eenentwintigste leraar Nederlands en geschiedenis. De eerste twee jaar waren best moeilijk. Maar ik heb het gered en er een heel goede leerschool aan gehad.

Drie jaar heb ik in Culemborg gewerkt. Toen ben ik naar Zutphen verhuisd. Mijn vriendin Dineke, die ik op de kweekschool had leren kennen, kon in Vorden een baan krijgen op een kleine dorpschool. Ik ben toen ook gaan solliciteren en vond een baan op de mavo te Zutphen. We zijn toen getrouwd en kregen daar ook een flat. Lang heeft dat huwelijk niet geduurd. Na vier jaar zijn we uit elkaar gegaan, maar we zijn wel altijd met elkaar in contact gebleven. Ik ben toen weer gaan solliciteren en vond een baan als leraar Nederlands aan het Christelijk Lyceum in Veenendaal.”

Je hebt mij ook wel eens verteld dat je aan de School voor Taal en Letterkunde in Den Haag Nederlands hebt gestudeerd. Wanneer speelde dat dan?

“Ja, dat heb ik voornamelijk gedaan toen ik in Culemborg werkte. In Zutphen heb ik die opleiding afgerond en de akte MO-A gehaald.”

Je koos voor de studie Nederlands. Wat fascineerde jou aan

Nederlands?

“Ik had twee bevlogen docenten Nederlands op de kweekschool. Die hebben veel invloed op mij gehad. En ik was ook gewoon goed in Nederlands. Taalkunde tijdens die studie vond ik wat minder, maar letterkunde trok mij enorm. Literatuur heeft mij altijd erg geboeid: vooral poëzie. Ik denk dat ik dat ook wel een beetje van mijn vader heb: zeker ook het schrijven. Na zijn overlijden, drie jaar geleden - hij was toen bijna 98 - vond ik nog een aantal dichtbundels van hem.”

Wist jij dat?

“Ik wist wel dat er iets was, maar ik vond veel meer. Dat verraste en ontroerde mij.”

Nog even terugkomend op je studie Nederlands. Hoe is dat verder gegaan nadat je de MO-A opleiding gedaan had?

“Ik ben doorgedaan met MO-B in de periode dat ik op het Christelijk Lyceum in Veenendaal werkte. Maar helaas raakte ik daar boventallig omdat het leerlingenaantal terugliep. Daardoor was er geen werk meer voor mij. Heel jammer, want ik had het enorm naar mijn zin op die school. Ik deed daar ook veel aan schooltoneel met leerlingen en collega's. Tussendoor had ik ook nog een regisseuropleiding gedaan in Utrecht. We voerden op die school allerlei toneelstukken op: bijvoorbeeld van Molière en Heijermans. Geweldig om te doen! In de periode dat ik in Veenendaal werkte, heb ik kort in Elst (Utrecht) gewoond, maar daarna kocht ik een huis in Wijk bij Duurstede, een prachtig, historisch stadje.

Na Veenendaal werd ik docent Nederlands aan de Christelijke Meao in Utrecht. Heel ander werk met weer iets oudere leerlingen in het middelbaar beroepsonderwijs. Ik werd daar al vrij snel decaan. Dat is echt een heel mooi ambt. Je helpt mensen bij het maken van een beroepskeuze: heel erg belangrijk. De meao werd alsmaar groter en ging deel uitmaken van een roc, een regionaal opleidingscentrum. Jo Ritzen, de toenmalige minister van Onderwijs, wilde grootschalige organisaties voor het beroepsonderwijs waarin alle sectoren vertegenwoordigd waren. En grootschalig werd het: toen ik op die meao begon, telde de school driehonderd leerlingen. Het roc waar het deel van ging uitmaken, telde uiteindelijk meer dan dertigduizend leerlingen! →

Hans ter Heijden met zijn mentorklas van de meao in Utrecht, 1997.

Jarenlang schreef Ter Heijden de Kees Stipdictees en las deze voor in de Hesse Bibliotheek in Ter Apel. Hier spreekt hij in de pauze met componist Jacob de Haan en zanger Alex Vissering, 2009.

Hans ter Heijden kreeg gisteren de Cultuurprijs 2014 van de gemeente Vlagtwedde. Dit met name vanwege zijn organisatie van het Kees Stip-jaar.

Met Stip naar de eerste plaats

Marcel Looden

TER APEL In het Klooster van Ter Apel is Hans ter Heijden gisteren verast met de Cultuurprijs 2014 van de gemeente Vlagtwedde. De prijs, een kunstwerk, was helemaal voor hem, maar ook een beetje voor Kees Stip.

Die dichter is op deze zondagmiddag niet in het Klooster. Hij is al jaren dood, maar heeft zijn sporen nagelaten in Westerwolde. Het huisje in Laudermarke, dat hij jaren bewoonde, staat er nog. De eerste dichtregel in het Theater van de Natuur in Sellingen is van hem.

Hij heeft ook zijn sporen nagelaten in het hoofd van Hans ter Heijden. Deze docent Nederlands aan de Regionale Scholengemeenschap in Ter Apel is verzot op de puntgedichten van Stip. Hij bracht in 2013 zijn grote hommage aan zijn geliefde schrijver door het Kees Stip-jaar op poten te zetten. Dat bestond onder meer uit een festival, in dat huisje, met muziek en poëzie, en een expositie.

Ter Heijden is door de jury voor de prijs genomineerd vanwege zijn liefde voor Westerwolde en zijn grote inzet om jongeren te stimuleren zich met cultuur bezig te houden. Samen met anderen werd hij uitgenodigd naar het Klooster te komen. De andere genomineerden waren Tiny Gram van de bigband Big Time, de Historische Vereniging Westerwolde en de school De Plaggenborg uit Jipsinghuizen.

De genomineerden en talloze belangstellenden beleven hoe wethou-

▲ Hans ter Heijden viert zijn prijs. Op de achtergrond burgemeester Leontien Kompier. Foto Henk Benting

der Seine Lok de Grunneger Weke van de gemeente opent. Een week waarin bij allerlei activiteiten de taal en de historie van Westerwolde en Groningen de hoofdrol spelen. Dan maakt burgemeester Leontien Kompier de winnaar van de Cultuurprijs bekend en dus dat Ter Heijden met Stip naar de eerste plaats is gegaan.

„Woorden schieten te kort, maar ik kan wel zeggen dat ik heel erg blij

ben met deze blijk van waardering”, zegt de kersverse cultuurdrager.

Hij wil ook kwijt dat hij nog niet helemaal een punt heeft gezet achter het Kees Stip-jaar. „Ik schrijf namelijk ook een boekje over hem, over zijn jaren in Westerwolde. Dat boekje is in de loop van dit jaar klaar.”

marcel.looden@dvh.nl

Ter Heijden bracht in 2013 een grote hommage aan zijn geliefde schrijver

↑ Cover van de kleine biografie over de Groninger jaren van dichter Kees Stip (Houwerzijl: Uitgeverij Vliedorp, 2015; uitverkocht).

← In 2014 ontving Hans ter Heijden de Cultuurprijs van de gemeente Vlagtwedde. Dagblad van het Noorden, 24 maart 2014.

↑ Links: Samen met Staatsbosbeheer, Waterschap Hunze en Aa's en docenten van RSG Ter Apel en Ubbo Emmius Stadskanaal organiseerde Ter Heijden jaarlijks culturele happenings bij het Theater van de Natuur in Sellingen. Hier opent kunstenaar Adriaan Nette, de ontwerper van het theater, de voorstelling in 2012.

Rechts: Samen met gitarist en zanger Mark Schimmel, oud-leerling van de RSG Ter Apel, brengt Hans ter Heijden al enkele jaren een literair-muzikaal programma op de planken: Leerling & Meester. Hier in het Boschhuis in Ter Apel, 2016.

← Op 7 juli 2019 organiseerde Artphy in het kader van 'Beek in Beeld' een poëziedag met optredens van onder andere Willem Jan van Wijk, Jean Pierre Rawie, Tonnus Oosterhoff, Lilian Zielstra en Mark Schimmel. Hans ter Heijden stelde het programma samen en presenteerde het. Hier opent hij die dag in het Theater van de Natuur.

Ik merkte als decaan dat je steeds meer aan de weg moest timmeren om je school te verkopen. Dus toen ben ik opleidingen in de public relations gaan volgen: NGPR-A en -B. Dat lag mij heel goed. Taal speelde een grote rol: schrijven van persberichten, interviewtechnieken, journalistiek, maar ook ethiek. Op een gegeven moment gaf ik helemaal geen les meer. Ik ging alle activiteiten op het gebied van communicatie op het roc coördineren: een dagtaak.”

Groningen en Westerwolde

Je woonde in die tijd nog in Wijk bij Duurstede, maar waarom ben je op een gegeven moment naar Westerwolde getrokken?

“In Wijk bij Duurstede heb ik Loes Runge ontmoet. Zij werkte als muziektherapeut in revalidatiecentrum De Hoogstraat in Leersum. Na verloop van tijd zijn we getrouwd en hebben we samen een huis in Wijk bij Duurstede gekocht. Beiden waren wij politiek heel actief. We zaten samen in de gemeenteraad: zij voor de PvdA en ik voor GroenLinks. Ook was ik nauw betrokken bij Theater Rondeel, dat we met een stel vrienden runden. In die periode gingen Loes en ik jaarlijks in de kerstvakantie naar Schiermonnikoog. Wij vonden het heerlijk om op dat eiland bij te komen van alle drukte. Altijd als wij erheen reden was ik onder de indruk van de enorme ruimte en de immense luchten in Groningen. Ik vond dat landschap prachtig. Het verlangen naar de rust en ruimte daar werd steeds groter; helemaal nadat een van onze beste vrienden door een vreselijk verkeersongeval om het leven was gekomen. Echter, omdat Loes Groningen aanvankelijk niet zo zag zitten, stelde ze voor om er eerst maar eens een vakantie door te brengen. We huurden een huisje en zijn gaan fietsen in vooral het Hogeland en Westerkwartier. Maar eigenlijk nog niet in Westerwolde. Ook Loes vond het prachtig in Groningen en we gingen toen kijken of we er ook werk konden vinden.”

In welk jaar was dat?

“Eind jaren negentig. Werk vinden in het Noorden was toen al een stuk moeilijker geworden; helemaal voor mij. Uiteindelijk lukte het me voor één dag per week werk te krijgen aan de hogeschool in Leeuwarden. En toen we op een keer dat idyllische boerderijtje aan het fraaie, verstilde Mussel-Aa-kanaal in Harpel te koop zagen staan, waren we verkocht; en het huis ook.”

Maar je had daar toen nog geen werk?

Nee, dat klopt. Alleen die ene dag in de week in Leeuwarden. Toen heb ik de helft van mijn baan in Utrecht opgezegd. Het resterende deel kon ik vooral telewerkend vanuit Harpel doen. Bovendien richtte ik als freelance tekstschrijver en journalist De Taalschuur op. En Loes werd gebeld of zij als docent algemene muzikale vorming wilde komen werken aan de muziekschool in Winschoten; fantastisch!”

Op enig moment kwam voor jou ook de Regionale Scholengemeenschap in Ter Apel in beeld. Wanneer was dat?

“Dat zal in 2005 geweest zijn. Ik begon daar met iets van tien uur. Ik moest wel even wennen, maar vond het lesgeven weer hartstikke leuk. Een aantal jaren heb ik die baan gecombineerd met mijn werk in Utrecht, maar uiteindelijk heb ik die veel te groot geworden school in Utrecht afgestoten en heb ik tot mijn pensioen met heel

veel plezier in Ter Apel gewerkt als docent Nederlands en culturele kunstzinnige vorming: voornamelijk in de bovenbouw havo en vwo.”

Westerwolde en Terra Westerwolda

Je woonde en werkte vanaf toen volledig in Westerwolde.

Wat betekende Westerwolde voor jou?

“Heel veel; Westerwolde is een prachtig gebied in de provincie Groningen. En ik zit zo in elkaar dat ik altijd alles wil weten van het gebied waar ik woon. En ik probeer ook steeds een bijdrage te leveren aan het gebied waar ik woon. Dat heb ik ook in Westerwolde gedaan.

Zo heb ik de dichter Kees Stip uit de vergetelheid gehaald en ook heb ik culturele happenings bij het Theater van de Natuur in Sellingen nieuw leven ingeblazen. Van de gemeente Vlagtwedde kreeg ik hiervoor de Cultuurprijs 2014. Dat neemt niet weg, dat ik van tijd tot tijd ook scherpe kritiek heb gehad op het gemeentebestuur. Dat liet in mijn ogen de regie bij de aanleg van megazonneparken bij Harpel volledig over aan projectontwikkelaars en de ‘maatwerkmethode’ vond ik een lachertje. En dat Westerwolde nog steeds geen eigen monumentenlijst heeft, vind ik een Cittaslowgemeente onwaardig.

In mijn jaren in Westerwolde ontdekte ik ook dat Westerwolde een enorm rijke geschiedenis heeft. Vanwege die historische belangstelling ben ik ook als redacteur bij *Terra Westerwolda* gekomen. Eerst nog bij het blad zoals dat destijds door de Historische Vereniging Westerwolde en het Streekhistorisch Centrum Stadskanaal gemaakt werd. Toen die samenwerking stopte en de Historische Vereniging Westerwolde met het MOW | Museum Westerwolde doorging met het tijdschrift, vroeg de voorzitter van de vereniging, Jochem Abbes, mij of ik als hoofd- en eindredacteur daaraan mee wilde werken. Daar heb ik ja op gezegd. Met eindredactioneel werk had ik ervaring opgedaan bij enkele tijdschriften en ik vond het leuk om onder meer interviews voor het blad te maken. Inhoudelijk en qua vormgeving heb ik geprobeerd het blad iets meer om te buigen van een puur historisch blad naar een blad dat ook een link heeft met het hier en nu. Ik denk dat dat dankzij de plezierige, goede samenwerking in de redactie gelukt is. Kortom: ik kijk met heel veel genoegen terug op mijn tijd bij het blad. En natuurlijk vind ik het jammer om te stoppen, maar het is ook goed om weer met iets nieuws te beginnen. Zo is het steeds in mijn leven gegaan: op tijd nieuwe uitdagingen aangaan! Natuurlijk ben ik nu ook al weer lid van de Historische Kring De Marne en zit ik alweer in de redactie van het Mernemagazine.”

Betekent dit dat met jouw verhuizing naar Kloosterburen er geen banden meer zijn met Westerwolde?

“Nee hoor”, zegt Hans breedlachend, “ik ben nog steeds onbezoldigd ‘directeur’ van het Theater van de Natuur in Sellingen!” ■

Tenzij anders vermeld, komen de afbeeldingen uit de collectie van Hans ter Heijden.

De bouwhistorie van Klooster Ter Apel in een nieuw daglicht

Een fascinerend dossier dat leest als
een spannend boek

Op 16 oktober j.l. verscheen: *Nieuw licht op het 'Huis van het nieuwe Licht'*, geschreven door Jim Klingers en Hans Ladrak. In de bijdrage van de Historische Kring Ter Apel schetst Rienhart Wolf de aanleiding voor het boek en geeft hij aan, waarom dit boek zo boeiend is, juist ook voor niet-experts.

door Rienhart Wolf

Aanleiding

Monumentaal erfgoed in de periferie van Nederland heeft onbewust – maar onterecht – de neiging zich bescheiden op te stellen als het gaat om vernieuwing. Dat is gevaarlijk, want in een tijd, waarin subsidies van de overheid niet meer vanzelfsprekend zijn, moet een monument haar waarde bewijzen. Museum Klooster Ter Apel concludeerde dat een fundamentele interne herinrichting noodzakelijk zou zijn om het gebouw beter toegankelijk en publieksvriendelijker te maken. Voorwaarde daarvoor was een grondig bouwhistorisch onderzoek. Bouwhistorici Jim Klingers en Hans Ladrak kregen opdracht om een integrale bouwhistorische inventarisatie van het totale kloostercomplex op schrift te stellen.

Eerdere bronnen

In de afgelopen twee eeuwen is al heel wat geschreven over de bouwhistorie van Klooster Ter Apel. Een reeks van artikelen en boeken wekt daarbij de indruk dat de bouwhistorie van het klooster al behoorlijk goed is uitgezocht. De eensluidende conclusie is die van een klooster gebouwd in 1465 – al dan niet op de plek van

een premonstratenzer uithof (kloosterboerderij) – en de totstandkoming van het overgrote deel van het gebouw pas in de 16de eeuw.

Ontbreken eerder bouwhistorisch onderzoek

Ronduit verbazingwekkend is desondanks dat in 2000-2001 ingrijpende nieuwbouw plaatsvond op de plaats van de in 1755 afgebroken westvleugel zonder voorafgaand bouwhistorisch onderzoek. Omdat daarvoor de bodem ingrijpend zou worden gewijzigd, werd gelukkig wél archeologisch onderzoek verricht, waaruit bleek dat ver vóór de bouw van het klooster deze locatie bewoond is geweest. Ko Lenting publiceerde daarover in de Landschapsbiografie van Westerwolde.

Nieuw bouwhistorisch onderzoek, twee onderzoeksroutes

Het nieuwe bouwhistorisch onderzoek dat ruim anderhalf jaar in beslag nam, werd opgesplitst in fysiek onderzoek aan het gebouw ter plekke en een diepgaand bronnenonderzoek. Beide onderzoeksroutes leverden een schat aan gegevens op, waarvan een deel tot dusverre

onbekend was. Hierna worden enkele voorbeelden gegeven.

Het fysieke bouwhistorisch onderzoek

- Vastgesteld werd dat de gehele zuidelijke muur van de kerk is gefundeerd op grote blokken ijzeroer. Dit is zeer uitzonderlijk en is slechts enkele keren eerder beschreven in de Nederlandse bouwhistorie.
- Een zeer gedetailleerde analyse van de verdeling van de diverse types kloostermoppen liet zien dat het gebouw in meerdere bouwfases is opgetrokken. Ook kon worden aangetoond dat na een grote brand in 1570 een deel van de oostvleugel dusdanig was verwoest, dat die opnieuw opgebouwd moest worden.
- Dendrochronologische dateringen uit houtmonsters van de dak en vloerbalken toonden ondubbelzinnig aan dat de kerk in twee fasen is gebouwd en dat de noordvleugel verschillende hoogtes van de bovenverdieping heeft gekend.
- Eveneens belangwekkend waren de bevindingen van het bezoek van de bouwhistorici aan het moederklooster van Ter Apel in Bentlage (Duitsland). De verschillen en overeenkomsten van beide gebouwen zijn fascinerend. Vervolgonderzoek naar de relatie Bentlage – Ter Apel lijkt voor de hand te liggen.

Het hernieuwde bronnenonderzoek

Om met een onbevangen blik de oudst bekende bronnen te kunnen interpreteren, werden middeleeuwse documenten (opnieuw) vertaald. Herinterpretatie van deze vertalingen leidden onder andere tot de nieuwe aanname dat er een (wellicht onvoltooide) premonstratenzer voorloper moet zijn geweest van het huidige kruisherenklooster. Voorts wordt op basis van herinterpretatie van bronnen gesteld dat de keuze van Ter Apel als locatie voor de bouw een klooster niet een toevallige, maar een weloverwogen keuze was.

Nieuwe inzichten

Aldus zijn Klingers en Ladrak op meerdere punten tot nieuwe conclusies gekomen. Met dit onderzoek krijgt het Klooster Ter Apel, in de middeleeuwen Domus Novae Lucis (Huis van het Nieuwe Licht) genaamd dan ook een 'vernieuwde' geschiedenis. Daarmee vormt dit bouwhistorisch onderzoek het uitgangspunt voor een nieuwe periode in het lange bestaan van Klooster Ter Apel, waarin – met respect voor de historie – de dienstbaarheid van het gebouw aan de samenleving een nieuwe impuls moet gaan krijgen.

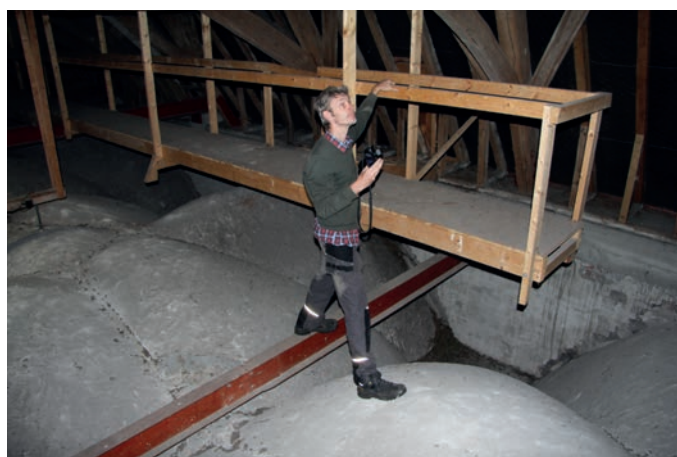
Van dossier tot spannend boek

Het zeer gedetailleerde boek met een forse omvang van ruim driehonderd bladzijden vormt als het ware een 'medisch dossier' van Klooster Ter Apel. Dit dossier is diepgaand en zeer compleet. Toch leest het rapport als een spannend boek. Dat was ook de reden van Museum Klooster Ter Apel om het rapport aan een breed publiek voor een schappelijke prijs ter beschikking te stellen. De pen van oud-docent Nederlands Hans Ladrak en winnaar van de scriptieprijs Groninger Archieven 2017 Jim Klingers leiden de lezer door de geschiedenis van

het gebouw. De lezer wordt bij de hand genomen in een spannende tocht door het gebouw, waarbij hij/zij aan de hand van de vele illustraties zeer veel te weten komt over het vak bouwhistorie. De inbedding van de bouwhistorie in de context van Westerwolde en de geschiedenis van de plattelandskloosters van Noord Nederland en Duitsland is verfrissend. ■

Fundering van blokken ijzeroer onder de kerkmuur.
Foto: Jim Klingers.

Bouwhistoricus Jim Klingers in actie op de gewelven van de kerk.

Onderzoek aan houtmonsters door bouwhistoricus Hans Ladrak (links) en dendrochronoloog Erhard Pressler.

Van boeren tot bankiers

Trenning in Laude, 1480-1913

In het zomernummer van 2021 heeft u in de rubriek ‘Het portret van...’ kennis kunnen maken met Hinderik Waarsing Trenning en Margrieta Maarsingh en hun kinderen. De naam ‘Trenning’ is in Onstwedde en omstreken nauw verbonden geraakt met de Boerenleenbank (later: Rabobank). Berend, de enige zoon van Hinderik en Margrieta, was de eerste kassier van de Onstwedder bank, die in 1929 werd opgericht. Zijn zoon Hindrik volgde hem in 1958 op als directeur. Van oorsprong was de familie Trenning echter boer in Laude. Hoe verliep de overgang van boer naar bankier? In deel 1: het boerenleven in Laude, 1480-1913.

door Lizanne Trenning

‘Oude’ en ‘nieuwe’ Trennings

De naam Trenning, dan nog geschreven als ‘Trenningh’, komt voor het eerst voor omstreeks 1480. Ene Jacob Trenning werd omstreeks 1484 vermeld als een van de markegenoten van Laude in een regeling van een geschil tussen de Lauder ingezetenen en het klooster in Ter Apel.¹ In de decennia hierna werd de naam Trenning op verschillende wijzen geschreven. Zo betaalde een zekere Jacob Jacobs ‘Trenninck’ (geb. ±1510, ovl. 1574-1589) tussen 1568 en 1575 hoenderbelasting in het kerspel Sellingen.² De naam ‘Trenning’ is volgens C.J. en R.M.A. Wegman een Saksisch patroniem.³ Het zou kunnen zijn afgeleid van ‘Tere’ van ‘Thiad-heri’, wat betekent ‘volk’ of ‘leger’. Een andere mogelijkheid is dat de naam ‘Trenning’ verband houdt met het Duitse woord ‘trennen’ wat scheiden of losmaken betekent en dat op zijn beurt weer is afgeleid van het Germaanse woord ‘tinn’.

Tussen 1659 en 1670 kwam het Erve Trenning te Laude in bezit van Berent Bruins (geb. ±1633, ovl. ?), zoon van Bruin Berents op ’t Huisingh (geb. ±1603, ovl. 1665-1691). Deze Bruin Berents was waarschijnlijk mejier op het erve Trenning. Het laatste wat bekend is van de

oorspronkelijke Trennings, is dat ene Engel Trenningh (geb. ±1654, ovl. na 1688) in 1688 een bouwakker huurde van het erve Warmeringh in Laude. Wat er precies met deze Engel Trenningh is gebeurd en waarom het erve overging naar Berent Bruins is onduidelijk. C.J. en R.M.A. Wegman stellen dat het mogelijk is dat de vrouw van Berent Bruins of diens vader Bruin Berents op ’t Huisingh een telg was van de ‘oude’ Trennings.⁴

Deze theorie lijkt gegrond. Berent Bruins was het enige kind uit het eerste huwelijk van Bruin Berents op ’t Huisingh. De naam van zijn eerste vrouw, de moeder van Berent Bruins, is niet bekend. Bruin Berents huwde voor de tweede maal omstreeks 1658 met Wendel Geerts Trenningh (geb. ±1633, ovl. ±1691). Deze Wendel Geerts Trenningh was waarschijnlijk een tante van de eerdergenoemde Engel Trenningh, een zus van zijn vader Engel Geerts Trenning (geb. ±1624, ovl. 1659-1664).

Erve Trenning

Berent Bruins Trenningh was de eerste van de ‘nieuwe’ Trennings die op het Erve Trenning boerden. De generaties na hem heetten afwisselend ‘Bruine Berents’

De boerderij op het voormalige Erve Trenning. Fotograaf onbekend. Collectie dhr. A.G. Veninga.

De twee boerderijen die van achteren gefotografeerd zijn, zijn het Erve Trenning (L) en Erve Waarsing (R). In november 1972 stortte een gedeelte van de boerderij op het Erve Waarsing in als gevolg van een heftige storm, waarna de boerderij werd gesloopt. Wie tegenwoordig vanuit Sellingen via de Ter Apelerstraat (N976, op de foto rechts) door Laude rijdt, kan aan de linkerkant van de weg, schuin tegenover de vroegere melkfabriek, nog wel de boerderij van het voormalige Erve Trenning zien staan. Foto gemaakt tussen 1967 en 1972. Fotograaf onbekend. Collectie dhr. A.G. Veninga.

of 'Berent Bruins'. In de jaren 1690 liet Berent Bruins een inschrift plaatsen in een balk in de boerderij op Erve Trenning:

„ANNO 1696 DEN .9. MAIVS BERENT. TRENGE. VND
GRETET SEN HVSFROWE HEFT DIT LATEN TIMMEREN
GOT THEN EHREN DO SE NOG LEVEDEN UP ARDEN MF
MV WEV“.⁵

Vertaald naar hedendaags taalgebruik staat hier: 'Anno 1696, den 9 mei Berent Trence en Gretet zijn huisvrouw heeft dit laten timmeren God ten ere toen ze nog leefden op aarde.'

Over de datering van dit inschrift bestaat wat onduidelijkheid. De inscriptie zelf noemt 1696 als jaartal. C.J. en R.M.A. Wegman dateren de inscriptie echter rond 1690.⁶ In hetzelfde boek staat vermeld dat op 28 september 1694 werd betaald voor het graf van Berent Bruins Trenningh, die het inschrift geplaatst zou hebben. Ook voor het graf van zijn tweede vrouw, Grietien Jans Hoijtingh (geb. ±1646, ovl.?), in het inschrift vermeld als 'Gretet zijn huisvrouw', werd in 1692 betaald. Dit betekent dat ofwel vooruitbetaald werd voor de graven, of dat het jaartal 1696 in het inschrift (waarin staat dat die geplaatst werd toen Berent Bruins en Grietien nog leefden) niet kan kloppen. De balk is overigens nog steeds in de boerderij aanwezig, al is de inscriptie tegenwoordig niet meer zichtbaar. De betreffende balk is verwerkt in de dakconstructie waardoor het inschrift aan het oog is onttrokken.

De marke van Laude

Al in 1484 werd dus melding gemaakt van een zekere

Jacob Trenning als markegenoot van Laude. De marke was het gezamenlijk eigendom van verschillende boeren, die de markegenoten genoemd werden. Deze markegenoten waren veelal eigenerfden, dat waren boeren met een eigen boerderij en erf. Zij bezaten waardelen in de marke, in Westerwolde ook wel 'möllenwaren' of 'mollenwaren' genoemd. Het woord 'mol' stond hierin voor 'grond' en 'waar' of 'ware' voor 'recht op het gebruik van de onverdeelde grond'.⁷ Wie vier mollenwaren in bezit had, gold als 'volle boer'. Markegenoten konden naar hun aandeel in waardelen de gezamenlijke grond gebruiken voor het weiden van hun vee. Het markesysteem had naast een agrarische functie ook een bestuurlijke functie. De markegenoten kozen uit hun midden een 'boerrichter' of 'boermeester' die voor een jaar verantwoordelijk was voor het 'boerwerken', zoals het onderhoud van wegen.⁸ Verder gaf de boerrichter in overleg met de markegenoten het sein om het gewas op de essen gezamenlijk te oogsten. Tevens blies de boerrichter op de boerhoorn als sein voor alle markegenoten en andere inwoners van het gebied om samen te komen op de brink.

Aangezien in 1484 dus al een Trenning als markegenoot genoemd werd, kan er worden geconcludeerd dat de Trennings waarschijnlijk al vanaf de late vijftiende eeuw een eigen boerderij en erf bezaten. Dat de boerderij en het erf behoorlijk in omvang waren, blijkt uit het feit dat in 1657 ene Geert Trenning (geb. ±1594, ovl. na 1659) geregistreerd stond als eigenaar van vijf mollen, één meer als de vier benodigde mollen om als volle boer te tellen.⁹

In het begin van de negentiende eeuw werd de invloed →

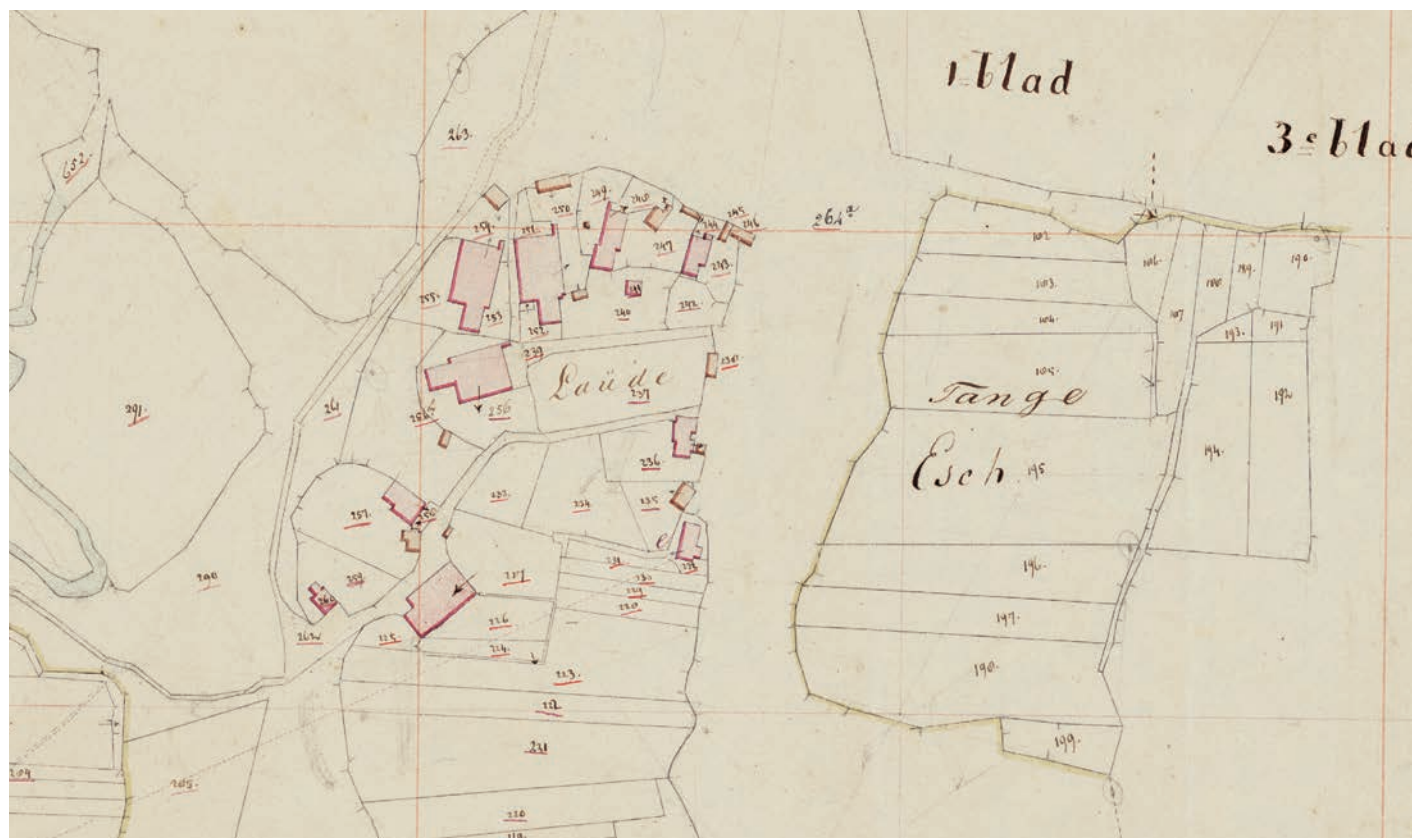
van het markesysteem verder ingeperkt. Vanaf de jaren 1820 begonnen steeds meer Westervoldse marken – mede door wetgeving vanuit de rijksoverheid – hun gronden te verdelen. In 1849 werd het ‘Plan van verdeling der Lauder Mark’ opgemaakt. Op dat moment waren er twee gebroeders Trenning die waardelen in Laude hadden. Scholte Jacobs Trenning (geb. 1807, ovl. 1865) werd genoemd voor 2 5/6 waardelen en Berend Jacobs Trenning (geb. 1801, ovl. 1858) voor 1 1/6 waardelen.¹⁰ Scholte en Berend waren zonen van Jacob Bruins Trenning (geb. 1763, ovl. 1814) en Geertruid Roelfs Besseling (geb. 1767, ovl. 1839). De marke van Laude werd omstreeks 1865 ontbonden en de gemeenschappelijke gronden werden verdeeld onder de rechthebbende boeren.

De laatste generaties boeren

Berend Jacobs Trenning, die bij het voorstel van de markescheiding werd genoemd, huwde in 1833 met Albertje Hindriks Waarsing (geb. 1803). Zij kregen negen kinderen. Eén van hen was Hinderik ‘Waarsing’ Trenning (geb. 1846, ovl. 1905). Deze Hinderik boerde niet op het Erve Trenning, maar op het naastgelegen Erve Waarsing. Erve Trenning was in handen van Scholte Jacobs Trenning (die eveneens bij de markeverdeling werd genoemd). De laatste Trennings die op het Erve Trenning woonden waren Scholte Jacobs’ dochter Geertje Trenning (geb. 1852, ovl. 1885) en haar man Harm ter Borg (geb. 1845, ovl. 1925).

Uit een aantal bewaard gebleven krantenknipsels komen leuke anekdotes over Hinderik Waarsing Trenning, die ook wel Hinderik Berends Trenning Jr. (zijn oudere broer heette eveneens Hinderik Berends) genoemd werd, naar voren. Zo stond in 1883 in de *Winschoter Courant* een dankbetuiging aan Hinderik voor het laten blijken van “grootte deelneming” en het betalen van de kosten van geneeskundige hulp bij een van zijn medewerkers na een ongeluk met een paard. Ook schonk Hinderik een vet kalf aan een familie die hun twaalfde kind verwelkomden, met de belofte om het gebaar te herhalen als het gezin weer met een zestal kinderen uitgebreid zou zijn. In 1888 werd het zeventiende kind van de betreffende familie geboren en dus werd verwacht dat in het volgende jaar een van de kalveren van Hinderik eraan zou moeten geloven.

Hinderik huwde in 1879 met Margrieta Maarsingh (geb. 1856, ovl. 1930) en ze kregen acht kinderen. Hinderik overleed in 1905. In 1913 werd het Erve Waarsing, samen met een andere boerderij en stukken grond die in het bezit van Hinderik waren geweest, verkocht door Hinderiks weduwe Margrieta en hun kinderen. Zoon Berend (geb. 1893, ovl. 1972) trouwde met zijn nicht Jantina Maarsingh (geb. 1890, ovl. 1942) en verhuisde naar een boerderij in Veenhuizen nabij Onstwedde. Vandaaruit werd deze Berend Trenning in 1929 bestuurslid van de pas opgerichte de Boerenleenbank van Onstwedde en daarmee was de eerste stap richting het bankwezen gezet. ■

Kadasterkaart Vlagtwedde (minuutplan). Nummer 250 op deze kadastrale kaart uit 1832 was het Erve Trenning. Ook de nummers 240 (bos), 241 (ros- en koornmolen), 242 (tuin), 251 (weide), 252 (weide), 257 (tuin), 258 (huis en erf) waren in bezit van de familie Trenning. Nummer 254 was het Erve Waarsing, op dat moment in handen van de familie Waarsingh, maar waar enkele decennia later Hinderik Waarsing Trenning zou gaan boeren. Kaart: A.C. Meijer, 1832. Collectie Groninger Archieven.

Hindrik Waarsing Trenning en Margrieta Maarsingh poseren met hun gezin voor hun boerderij het Erve Waarsing, 1904. Fotografie: S. Sanders & Zn, Groningen. Collectie auteur.

— Een advertentie uit de „Winschoter Courant” van 3 October 1883:
 Dankbetuiging. Voor ongeveer een jaar tijds was ik bij den Heer Waarsing Trenning te Laude en bezag ik een zijner paarden. Dit paard, wellicht een weinig verschrikt, sloeg mij, waardoor een mijner beenen gebroken werd. Aanstonds betoonde de heer W. Trenning groote deelneming in mijn ongeluk. Nu echter dezer dagen de kosten voor de geneeskundige hulp bekend werden, nam hij ook nog dit bedrag voor zijn rekening. Hierom acht ik mij verplicht, deze daad, die zoo ruimschoots getuigt van menschlievendheid, openlijk te vermelden en den heer W. Trenning door deze mijn oprèchten dank te betuigen. G. R. LUTH, Zuidveld bij Sellingen.

Dankbetuiging van dhr. G.H. Luth aan Hinderik Waarsing Trenning, Winschoter Courant, 3 oktober 1883. Collectie auteur.

— De 42-jarige echtgenote van den koopman S. From te Sellingen schonk op 17 September 1888 het leven aan haar 17e kind. Van de 17 spruiten waren inmiddels 3 overleden, zodat het gezin toen nog 14 kinderen telde allen gezond en flink en wel, 8 jongens en 6 meisjes. De berichtgever meldde nog als bijzonderheid, dat toen het 12e kind geboren werd de landbouwer H. B. T. Jr. te Laude aan het gezin From een vet kalf present gaf, met de belofte, wanneer de huishouding weer met een 6-tal kinderen vermeerderd mocht worden, hij zulks zou herhalen. De berichtgever voorspelde, dat het volgend jaar wel een kalf van den heer T. er aan zou moeten geloven.

Bericht over de geboorte van het zeventiende kind van de familie S. From uit Sellingen, met een terugblik naar de geboorte van het twaalfde kind, waarbij Hinderik Waarsing Trenning het gezin een vet kalf cadeau deed. 1888. Collectie auteur.

- 1) C.J. Wegman en R.M.A. Wegman, *Westerwolders en hun woningbezit van 1568 tot 1829. Het kerspel Sellingen* (Assen 1991) 200-202.
- 2) Wegman en Wegman, *Westerwolders*, 249.
- 3) Ibid, 201.
- 4) Ibid, 247.
- 5) Ibid, 245.

- 6) Ibid, 245.
- 7) E. Houting, K.R. de Poel en H. Vrijer, *Westerwolde. Over het landschap en de dorpen* (Noordbroek 2014) 44.
- 8) Houting, de Poel en Vrijer, *Westerwolde*, 44.
- 9) Wegman en Wegman, *Westerwolders*, 248.
- 10) Ibid, 203.

Het scheepvaartkanaal van 1587

Een kanaal dat er nooit kwam

Op 10 augustus 1587 vertrok een landmeter uit Groningen richting Münster. Zijn naam was Cornelis Adgers: hij noemde zich Cornelius Adgerus, een verlatijnsing van zijn naam. Hij had de opdracht gekregen de mogelijkheid te verkennen van een scheepvaartkanaal tussen Bellingwolde en Rhede aan de Eems. Dit kanaal zou recht door het Bourtangermoeras gaan en een belangrijke nieuwe route tussen het Groningerland en Münsterland vormen.

door Lieuwe Jongsma

Het Bourtangermoeras was een hoogveengebied – het grootste in zijn soort in dit deel van Europa. Vandaag de dag is er nog maar weinig van over: een enkel stukje hoogveen aan de Duitse zijde van de grens. In 1587 strekte het zich echter uit van Lingen aan de Eems tot de stad Groningen en de Dollard. Het omsloot het hoger gelegen Westerwolde. In de winter was het gebied volledig onbegaanbaar. Daarom ondernam Adgerus in de zomer zijn reis. Het gebied was in augustus droog genoeg om te voet of te paard te doorkruisen.

Dik twee weken later, op 28 augustus, deed hij per brief verslag vanuit Münster.¹ Deze brief is bewaard gebleven in het archief van het stadsbestuur en is ondanks vele machtswisselingen, oorlogen en verhuizingen vandaag de dag nog te raadplegen in de Groninger Archieven. Adgerus vertelde in de brief niet veel over zijn reis of het kanalisatieplan. Hij deed vooral verslag van de situatie in Münster aan zijn Groningse opdrachtgevers. Het lijkt haast alsof Adgerus bijkluste als spion. Hij sloot zijn brief af met de opmerking dat hij nog wel meer had willen schrijven maar dat hij dat niet durfde.

1) Groninger Archieven, toegang 2100 Stadsbestuur van Groningen (1), 1246-1594, inventarisnummer 1093.10 Brief van de landmeter Cornelius Adgerus aan burgemeesters en raad inzake zijn te Münster opgedane bevindingen betreffende de nieuwe scheepvaartverbinding tussen Groningen en de Eems en over de militaire toestand, 28 augustus 1587.

Adgerus maakte voor de bestuurders van het Münsterland een kaart van het voorgestelde kanaal.² Deze is bewaard gebleven in het Landesarchiv Osnabrück, in de kaartenverzameling. De band met het oorspronkelijke archief is verloren gegaan, dus het is gissen naar hoe de kaart precies in Osnabrück is beland.

Wat zien we precies op deze kaart?

Omdat de kaart vrijwel noord-zuid georiënteerd is, kunnen we hem vrij makkelijk lezen: links ligt in het westen de stad Groningen en rechts in het oosten de Eems. In het midden van de kaart zien we de Westerwoldse Aa. Ten westen van de Aa zijn de steden schetsmatig op de kaart gezet en kloppen de afstanden verhoudingsgewijs niet, maar bij het gebied tussen de Westerwoldse Aa en de Eems zijn de afstanden realistischer weergegeven. Links van de Westerwoldse Aa zien we een windroos met een tekst die aangeeft voor wie de kaart bedoeld is: de “Edele Erentvesten Heeren Steedtholder des Lants Münster regeringe”. Boven in beeld zien we aan de Dollardkust een schans. Dit moet de Bellingwolderschans (tegenwoordig Oudeschans) zijn, want de Nieuweschans en Booneschans bestonden nog niet.

Midden in beeld, vlak boven een ander tekstvak, staat het kanaal waar het om gaat. Het voorgestelde kanaal zou van de Westerwoldse Aa, door Bellingwolde, richting Rhede voeren. In Bellingwolde zou het kanaal tussen de Magnuskerk en het “pastoers huis” door lopen. Dit pastoorshuis is getekend op ongeveer de plek waar in 1643 het Rechthuis werd gebouwd, dat er vandaag de dag nog staat. Het kanaal zou dus min of meer gelopen hebben waar nu de Kerkweg ligt. Onderweg naar Rhede komt het langs een meertje en een heuvel die de “Wijmerberch” wordt genoemd. Van beide is geen spoor meer in het landschap terug te vinden.

Vlak hieronder lezen we wat er voor nodig zou zijn om dit kanaal te graven. Adgerus schrijft dat er twee uitdagingen zijn: ten eerste de diepte van het moeras, die ongeveer acht houtvoet bedraagt. Dat is ruim twee meter. Daarnaast is de horizon van het moeras niet “geheel int waterpas”. Er zullen meerdere sluizen moeten worden aangelegd om het hoogteverschil te overbruggen. Adgerus tekent er vier. Let bij dit tekstkader trouwens op de leuke details: in de bovenhoeken demonstreert de cartograaf zijn kennis van hemel en aarde en in de onderhoeken heeft hij de kaart gesigneerd en gedateerd.

Het lijkt er op dat het kanaal niet enkel voor de

scheepvaart bedoeld was. Adgerus tekent ook wijken, zijsloten van het kanaal bedoeld om het moeras te ontwateren. Was het de bedoeling om het Bourtangermoeras te ontginnen?

Onder aan de kaart staat een vesting getekend met de naam “Snoenschans”, verwijzend naar de geuzenleider Diederik van Sonoy die de vesting bouwde. Dit is natuurlijk het huidige Bourtange. Overigens zien we ook een vermelding van een eerder kanaal op de kaart: vlak boven Bourtange staat dat op die plek zestig à zeventig jaar eerder al een deel van een kanaal was gegraven. Dit kanaal verdient echter een eigen artikel.

Waarom moest het kanaal er eigenlijk komen?

In de eerste plaats wilde Groningen al lange tijd een kanaal naar de Eems om de tol bij Emden, de zogenaamde “Emder voorbijvaart”, te omzeilen.³ Niet alleen moesten schepen bij Emden flinke belastingen betalen, ook moesten goederen die langs de stad werden vervoerd in het kader van het stapelrecht verplicht in de stad op de markt worden aangeboden.

Omdat dit het handelscontact tussen Groningen en het Münsterland ondermijnde was het Groninger stadsbestuur hier natuurlijk op z'n zachtst gezegd niet blij mee. Al lange tijd sleepte het conflict tussen Groningen en Oostfriesland over de Emden voorbijvaart en de Groningers hadden inmiddels al andere wegen gevonden om hun waar van de stad naar de Eems te krijgen. Zo voeren schepen via het Damsterdiep naar →

2) Landesarchiv Osnabrück, K. 53, nr. 1 h, de kaart van een scheepvaartkanaal van Bellingwolde naar Rhede door Cornelius Adgerus, 1587. Het archief in Osnabrück heeft nog een tweede manuscriptkaart over hetzelfde kanaal, gebaseerd op de kaart van Adgerus: K. 53, nr. 3 h.

3) Voor meer over de Emden voorbijvaart, zie Jan van den Broek, “3. Groningen en de voorbijvaart van Emden” in *Groningen, een stad apart* (Assen: Van Gorcum, 2007).

de Dollard, vanwaar ze via de Westerwoldse Aa naar Wedde voeren. Daar werd de handelswaar – meestal boter en kaas – overgeladen op wagens die via de zandrug bij Bourtange richting de Eems reden. Rogge en hout werden via dezelfde route vanuit Münsterland geïmporteerd. Emden zette echter oorlogsschepen in om Groninger handelaren op de Dollard te onderscheppen. Daarom begon het stadsbestuur al voor 1580 met het graven van kanalen van de stad richting Winschoten.⁴ Het kanaal dat Adgerus voorstelde zou deze kanalisatie richting de Eems compleet maken, waardoor goederen niet meer van schip naar wagen hoefden te worden overgeladen.

In 1587 speelde er nog een andere dringendere reden mee om het kanaal te graven: de oorlog tegen de

Nederlandse opstandelingen. In 1580 had de stad Groningen, onder stadhouder Rennenberg, zich opnieuw bij de Spaanse zijde aangesloten. Dit wordt vaak het 'verraad van Rennenberg' genoemd. Omdat alle gebieden ten westen en ten zuiden bij de Nederlandse opstandelingen hoorden, moest de stad vanuit het oosten bevoorraad worden. Enkele jaren eerder had het Staatse leger al een schans op de Bourtanger zandrug gebouwd. Niet om Groningen te beschermen, maar om de bevoorrading van het gebied te bemoeilijken.

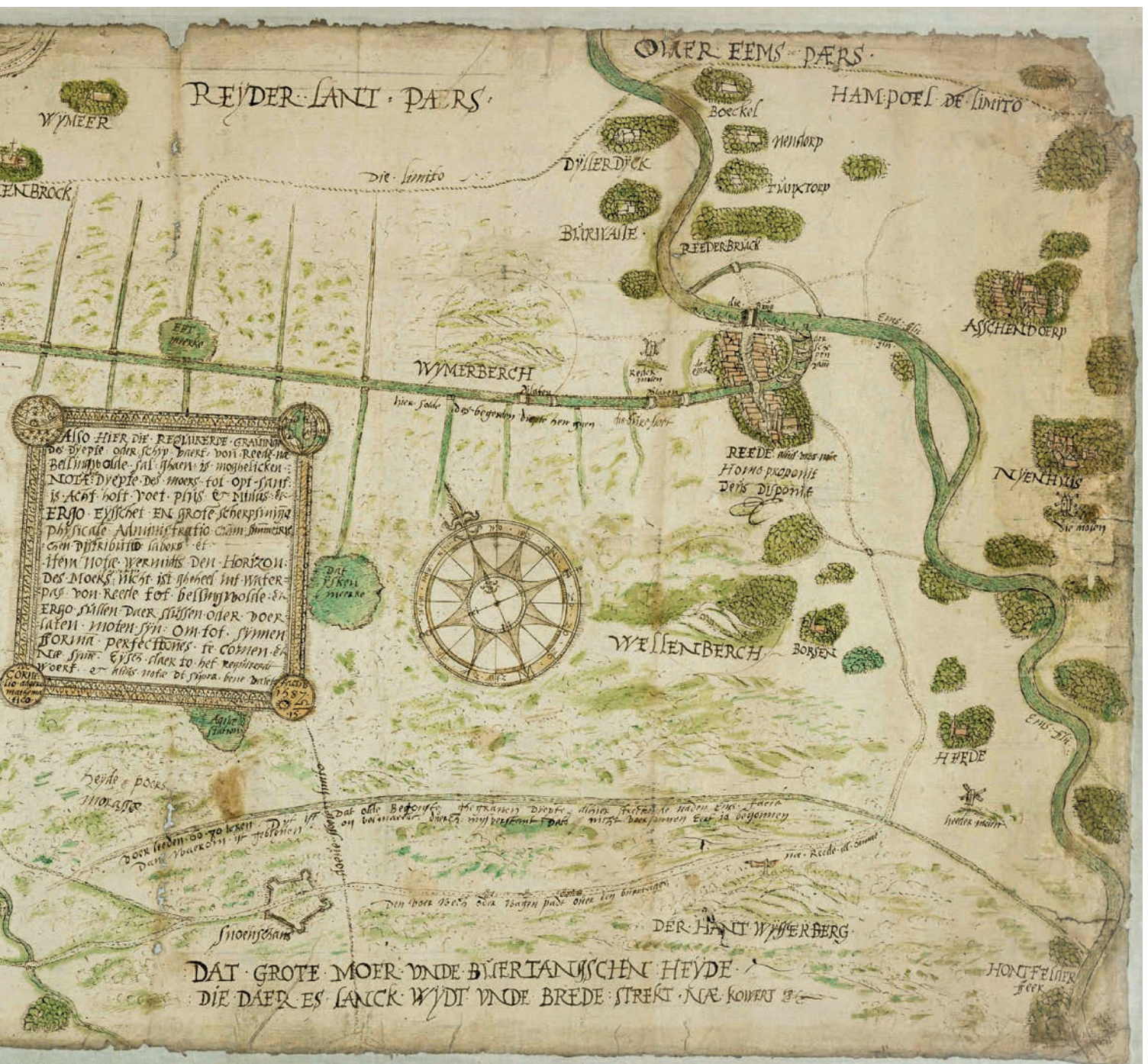
Deze oorlog zorgde er uiteindelijk ook voor dat het kanaal er niet kwam. Grote delen van wat Westerwolde werden bezet door Staatse troepen en de stad Groningen raakte afgesneden van bevoorrading en versterking. In 1594 werd Groningen uiteindelijk veroverd door de

troepen van Oranje. Hoe zou Bellingwolde er uit hebben gezien als het kanaal er wel was gekomen? Daarover kunnen we natuurlijk alleen maar speculeren. Het lijkt me dat de vorm en oriëntatie van het dorp – een lang lint dat van zuidwest naar noordoost loopt – in elk geval radicaal anders waren geweest. Waarschijnlijk had de bebouwing zich wel sterk ontwikkeld rond het kanaal, zoals je dat ook ziet in Pekela, Hoogezand en Sappemeer. De ontginning van het Bourtangermoeras had een sterke impuls gekregen door de betere bereikbaarheid en afwatering. Bellingwolde was wellicht de hoofdplaats geworden van een veenkoloniaal gebied dat tot aan de Eems strekte. Laat ik daar nou geen waardeoordeel over vellen. ■

- 4) Voor meer over dit kanaal, zie Jan van den Broek, "Graven bij Stootshorn" in Geurt Collenteur (red.), *Stad en Regio* (Groningen: 2010).

Verhalen van lief en leed op de begraafplaatsen in Westerwolde

Een droevig mijnongeluk

Ieder dorp in Westerwolde kent één of zelfs meerdere begraafplaatsen. Elke begraafplaats heeft een eigen karakter, een eigen funeraire cultuur. De vormgeving van de begraafplaats zegt iets over de plaatselijke omstandigheden zoals welstand, religie en middelen van bestaan. Allen hebben ze één ding gemeen. Achter de grafmonumenten gaan bijzondere verhalen schuil.

door Geert Volders

In Vriescheloo zien we eenzelfde ontwikkeling als in Bellingwolde. Op dezelfde lijn van kerk en kerkhof werd aan het einde van de negentiende eeuw een nieuwe begraafplaats aangelegd. Aardig detail, veel Vriescheloooster graven zijn voorzien van indrukwekkende grafschriften. Op deze begraafplaats is nog een graftrommel te zien, een bijzonder laat exemplaar uit 1955. De trommels werden door smeden of blikslagers vervaardigd en bevatten kunstbloemen of kransen, eveneens gemaakt van zink of blik. Soms is de naam van de overledene eveneens in de graftrommel te lezen, maar dat kan ook op een afzonderlijke grafzerk waardoor de graftrommel vooral een decoratief eerbetoon vormt. Na 1940 raakte de graftrommel in ongebruik en velen zijn in de loop der tijd verwijderd en vervangen door een stele.¹

Bij een eenvoudig ogende stele is een bijzondere toevoeging te lezen: "Ten gevolge van een droevig mijnongeluk overleden 10 april 1940 te Vlagtwedde".

Roelfien Hoiting, geb. Weite, Vlagtwedde 16-02-1903, dochter van Wolter Hoiting en Derktje Zuurman, ovl. Vlagtwedde 10-04-1940.

Gehuwd op 06-05-1921 te Vlagtwedde met: Albertus Voorthuis, geb. Termunten 27-10-1881, ovl. Peize 21-11-1957.

De spanning in de grensstreek liep op toen op 9 april 1940 het Duitse leger (het eveneens neutrale) Denemarken binnenviel. In Westerwolde werden strategische locaties zoals bruggen en sluizen door het gemobiliseerde leger bewaakt. De Noord-Ooster deed een dag later verslag van de Duitse inval in Denemarken, maar ook van wat er die dag bij de brug tussen Vlagtwedde en Vlagtwedder Veldhuis gebeurde. Roelfien Voorthuis was samen met haar dochter op de fiets onderweg van Vriescheloo naar familie in Vlagtwedder Veldhuis. "Even buiten het dorp Vlagtwedde is de vrouw in aanraking gekomen met onder een brug liggende mijnen, welke explodeerden. De gevolgen waren verschrikkelijk. De vrouw werd zwaar verminkt en was op slag dood. Haar dochter, die eenige meters achter haar op de fiets reed, bleef ongedeerd. Van de in de nabijheid staande huizen sprongen alle ruiten."² ■

1) L. Bok, *Rust zacht lieve vriendin: graftrommels op begraafplaatsen en kerkhoven in de provincie Groningen* (Groningen 2012).

2) De Noord-Ooster, 11 april 1940.

Nieuws van de Historische Vereniging Westerwolda

door Geert Volders

Bij het schrijven van deze bijdrage moet de algemene ledenvergadering in oktober 2021 nog plaats vinden. De laatste keer dat deze plaats vond, was op 7 maart 2020. Dat was de laatste 'gewone' verenigingsactiviteit voor een lange periode. Gelukkig konden we op zaterdag 18 september 2021 weer een activiteit verzorgen. Enkele weken daarvoor ontving u als lid van de vereniging een uitnodiging om op 18 september samen te komen in Bourtange. Vanwege de nog geldende beperkingen konden we maar met veertig leden samenkomen.

Terugblik excursie Bourtange

Voorzitter Jochem Abbes heette de aanwezigen welkom en gaf een introductie op het thema van deze middag. In 2021 is het tweehonderd jaar geleden dat Napoleon Bonaparte overleed. Dit 'jubileum' was de aanleiding om op 18 september in Bourtange samen te komen en eens beter te kijken naar de sporen van de Franse Tijd in en om de vesting. Na de lezing van Abbes was het de beurt aan Jan Huizing. Hij ging in op het militaire apparaat in de Franse Tijd en illustreerde dit met het levensverhaal van Wilke Freerks Prenger uit Vriescheloo. Geert Volders verzorgde de derde mini-lezing waarin de emancipatie van Joden tot Nederlandsche Israëlieten centraal stond. Na een pauze begon het tweede programmaonderdeel. Dit betrof een wandeling naar de Linie Abeltjeshuis. Deze verdedigingslinie werd in 1797 aangelegd, maar kende een relatief kort actief bestaan. Al kort na de Franse Tijd raakte de linie in ongebruik. Sinds 1936 is het terrein eigendom van Stichting Het Groninger Landschap.

Expositie Historische Kring Ter Apel

In het laatste kwartaal van 2021 organiseerde de Historische Kring Ter Apel (onderdeel van onze vereniging) een foto-expositie langs de Hoofdstraat van Ter Apel. Bij ongeveer dertig (winkel)panden zijn historische foto's te zien van dezelfde locatie in het verleden. In de Hesse-Bibliotheek is een tentoonstelling met nog meer foto's en producten van weleer, onder andere uit de collectie van Geert Drenth. Zo wordt ons erfgoed nog meer zichtbaar en bereikbaar gemaakt!

Vergaderdata in 2021 (onder voorbehoud)

18 december: De Sprankel, Sellingen

Voor het allerlaatste nieuws en de vergaderdata in 2022:
zie: www.verenigingwesterwolda.nl

Lid worden van HVW en Terra Westerwolda thuis ontvangen?
Dat kost slechts € 25,00 per jaar!

U krijgt dan niet alleen Terra Westerwolda drie keer per jaar thuisbezorgd, maar bent ook welkom op onze vergaderingen en bij interessante lezingen over de geschiedenis van Westerwolda. Jaarlijks wordt er voor leden ook een excursie georganiseerd.

Word daarom lid van de Historische Vereniging Westerwolda (HVW)!

Dat kan via de website: www.verenigingwesterwolda.nl, maar u kunt ook contact opnemen met Kineke Kuper-Dijkmeijer, secretaris, Venneweg 15, 9541 XN Vlagtwedde, telefoon: 0599-313529, e-mail: secretaris-HVW@kpnmail.nl. Bank HVW: NL80 RABO 0358 6060 63.

Jochem Abbes (staande), Jan Huizing en Geert Volders verzorgden een mini-lezing op 18 september in Bourtange.

Historische actualiteiten

In deze rubriek wordt ingegaan op actualiteiten die betrekking hebben op de cultuur en historie van Westerwolde.

Infopunt 2 Oude boerderij

Scan de QR-code en beluister de beschrijving nabij de Westerwoldse boerderij aan Weenderstraat 19.

Luisterwandeling door Jipsinghuizen

Biblionet Groningen ontwikkelde deze zomer samen met Stichting Wandelen in Westerwolde, de Historische Vereniging Westerwolde, de Groninger Archieven en Tourist Info Westerwolde een bijzondere wandelroute in Jipsinghuizen. Met deze wandelroute kun je op pad gaan en een boeiende cultuurhistorische wandeling rond Jipsinghuizen met geluidsfragmenten ervaren. Op de wandelkaart staan verschillende QR-codes, waarmee je geluidsfragmenten kunt beluisteren

en historisch beeldmateriaal zoals kaarten en foto's kunt bekijken. De wandelroute is te downloaden en (beperkt) verkrijgbaar bij de bibliotheek.

Tweede druk oorlogsverhalenboek

Als alles volgens plan verloopt, verschijnt begin december 2021 de tweede druk van het oorlogsverhalenboek *De muren hebben oren*. Chonda Luring-Te Velde interviewde (oud-) Onstwedders en schreef hun oorlogsherinneringen op. In april 2021 verscheen de eerste druk en deze was al na korte tijd uitverkocht. Het boek wordt verkocht bij de afdeling Huishoud & Cadeau van Modehuis Heije Wubs in Onstwedde en bij The Read Shop Stadskanaal.

Fototentoonstelling Thuis in het MOW

In de fototentoonstelling Thuis verkennen verschillende fotografen wat 'thuis' zoal kan betekenen. Ze onderzoeken ons verlangen naar geborgenheid, de tijdelijkheid van wat wij thuis noemen en de manieren waarop wij van een plek een thuis maken. In de tentoonstelling tref je foto's, found footage, film, installaties en meer. Het gaat om een artistieke fototentoonstelling, maar geschiedenis is nooit ver weg. Zo toont Tijmen van Dijk vooral gevonden oude foto's en biedt je zo een inkijkje in het gezinsleven van de afgelopen eeuw. Het museum vroeg Heleen Haijtema om tableaux te maken van objecten uit de eigen

collectie. Deze historische objecten waren vroeger juist heel persoonlijk, stonden bij iemand thuis of werden gebruikt in het dagelijkse leven. Meer informatie vind je op de website van het museum: www.hetmow.nl

Landschapsbiografie Westerwolde gepresenteerd

Op 7 oktober 2021 is de *Landschapsbiografie van Westerwolde*

gepresenteerd. Meer dan zeventig mensen hebben meegewerkt aan deze meer dan zeshonderd bladzijden tellende beschrijving in boekvorm van het landschap van Westerwolde. De veelzijdigheid van het landschap van Westerwolde komt tot uiting in het rijk geïllustreerde boek.

Hoewel het een wetenschappelijk fundament heeft, is de landschapsbiografie bovenal een publieksboek. Leden van de Historische Vereniging leverden bijdragen in de vorm van teksten, interviews, maar ook beeldmateriaal uit particuliere collecties.

Foto: Tijmen van Dijk.

Bezoek ook onze website voor meer historische wetenswaardigheden en het laatste verenigingsnieuws:
www.verenigingwesterwolde.nl

MOW
MUSEUM WESTERWOLDE

Terra Westersolda wordt mede mogelijk gemaakt door het MOW | Museum Westerwolde: www.hetmow.nl

